

#295 - Dit is een existentiële strijd!' – Joris Luyendijk stopt als journalist en pleit voor mobilisering

[De Ongelooflijke Podcast op NPO Radio 1](#)

Deelnemers: journalist David Boogerd, wetenschappelijk theoloog Stefan Paas en Joris Luyendijk, in zaal De Flint in Amersfoort

Boogerd: Joris Luyendijk, Stefan Paas. Goed om jullie hier te spreken in Amersfoort omringd door 800 ongeloflijke luisteraars. Joris, ik zei al in de intro, dat gesprek met jou in de ongeloflijke van een jaar geleden, dat was de meest gedeelde Nederlandse podcast aflevering van vorig jaar.

Hoe verklaar jij dat dat dat blijktbaar zo'n snaar raakte?

Luyendijk: Nou ja, ik denk dat dat ik misschien woorden gaf aan datgene wat een hoop mensen al vreesden, maar nog niet op die manier eh hadden kunnen horen. Ook omdat in talkshows krijg je 8 minuten ofzo. Terwijl ik bij jullie kan ik het echt gewoon rustig uit elkaar eh naast elkaar zetten. En ik denk ook dat ik had besloten om gewoon zo snel te praten als ik wil en ook de bronnen te noemen die ik normaal heb. Ik dacht van weet je, ik ga me niet meer aanpassen.

En dat was wel aardig, want sommige mensen zeiden helemaal in het begin van dat ging niet goed, want je praat veel te snel en mensen haken af en je bent hysterisch. Terwijl er vervolgens dus een hoop mensen tegen me zei: "Ja, ik kon het niet allemaal volgen, maar ik merkte aan alles omdat je je erin had verdiept en dat je het heel sterk zo voelde."

Ja. Ja. En dat vond ik ook wel interessant, want dat ik denk dat veel mensen wanneer ze een bewering moeten beoordelen ook echt eigenlijk denken: "Geloof die gast het zelf?" En wat eigenlijk helemaal geen goede manier is om iets te beoordelen, want dan kies je uiteindelijk George W. Bush die gelooft ook van alles zelf, weet je. Trump gelooft van alles zelf enzo. Eh maar dat speelt wel denk ik een rol en ik ben zelf.

Boogerd: Ze proefden bij jou dat jij dat dat dat menens was voor jou. Ja. Omdat spatte ervanaf. Er waren ook mensen die zeiden: "Het was alarmistisch." Zo ja, was die mensen hoor je nu minder moet ik zeggen.

Luyendijk: Ja, het is op dit ik denk het afgelopen jaar heb je heel weinig mensen gehad die van zeg maar eh kamp het valt wel eh het wordt heel erg overgestapt zijn naar het kamp. Het valt wel mee. Dus dat eh en dat zal wel zo doorgaan, denk ik.

Boogerd: Ja. Nou ja, en het is wel goed om te weten voor mensen die denken, want ik heb toen ook wel wat reacties gehad van mensen die zeiden indrukwekkend: "Ik heb er wel slecht van geslapen." Er zijn misschien ook mensen die nu denken: "Dat gaat misschien eh nu weer gebeuren." Maar ja, we gaan ook dat is ook onze bedoeling hè voor dit gesprek dat we ook concrete handvatten gaan verkennen. Ehm om te kijken ja, wat kan je er nou mee met die gevoelens die je hebt? Hoe kan je ook in actie komen?

Want dat is natuurlijk ook de oproep eh die jij doet, hè. Jij zegt eigenlijk van het is ook tijd om nu in actie te komen. Dat gaan we zo meteen meer verkennen. Maar dat is een belangrijk deel van van je oproep.

Er is veel gebeurd ook sinds dat jaar. Ja. Kijk, als het daar nou bij was gebleven wat er toen allemaal gebeurd was, dan hadden we nu misschien anders gekeken. Nou ja, sinds dat jaar natuurlijk eh Groenland de ja, de bedreigingen van Trump van we gaan dat dat innemen. Iran natuurlijk de aanval die spreekt voor zich. In Nederland is er een kabinet gevallen. Er is ook weer een nieuw kabinet gekomen. Venezuela inderdaad. Dat moeten we ook niet vergeten.

Luyendijk: En dan alle eh binnenlandse zeg maar sabotage, ondermijning en ontmanteling van de rechtsstaat in Amerika.

Boogerd: Dus kan je nagaan als je het allemaal wil benoemen, ben je wel even bezig. Wat is jouw algemene gevoel nu bij waar we staan?

Luyendijk: Nou, volgens mij voor Nederland het gaat beter, maar nog niet snel genoeg. Dus er gebeurt ook echt achter schermen al heel veel. Nog ook nog niet genoeg daar als je met mensen praat bij Defensie en inlichtingendiensten, politie. Die zeggen allemaal van ja, we stuiten nog steeds op heel veel interne weerstand. Want het is nog steeds vrij veilig om in een vergadering te zeggen: "Het valt wel mee." Maar bijvoorbeeld ik sprak iemand bij Defensie die zegt: "Ja, we zijn echt al gewoon in detail aan het plannen van als wij straks te maken hebben met gewoon honderden lijkzakken per week, die moeten ook worden begraven en die ja, die dat zijn vaak kleine kerkjes en we willen al gaan kijken van waar komen onze soldaten vandaan, zodat we ongeveer weten waar eventueel de diensten zullen moeten worden gehouden en hoe je dat aanpakt wanneer het zulke grote aantallen zijn. Omdat we dat als land helemaal niet gewend zijn. Als wij een paar honderd mensen te begraven hebben, dan is waren dat rampen zonder afzender, zonder dader.

Paas: Maar ik hoop ik hoop toch dat we ons ook op andere dingen voorbereiden dan alleen hoe begraven we onze soldaten.

Luyendijk: Ja, maar het geeft wel aan dat er dus heel serieus mensen bezig zijn en dat dringt eigenlijk niet zozeer door. En wat ik dan hoor van bijvoorbeeld ook in het bedrijfsleven, raden van bestuur enzo, die zeggen: "Wij maken ons echt zorgen over die spagaat wat er dus achter de schermen al waar we ons allemaal op aan het voorbereiden zijn. En voor de schermen nog steeds het grootste deel van de bevolking in een soort consumptiewaas leeft. Ja, die echt geen idee hebben.

Boogerd: Is dat wat jij bedoelt met ik het gaat beter in de zin van er is meer urgentie.

Luyendijk: Tegelijkertijd zie jij een groot deel van mensen die het nog steeds niet. En het lastige is dat voor politici is het heel moeilijk om dit aan te kaarten zonder het risico te lopen dat Fox News er een item van maakt en dat het oranje kind in het Witte Huis het ziet en dan iets naar zegt en mensen denken: "Hey, als ik dan Nederland beschadig dan kom ik in het geveel bij het oranje kind."

En dus moeten ook die bedrijven en eh en ook Nederland, een klein land als Nederland moet dus eigenlijk echt de communicatie heel erg dempen om maar niet in het vaarwater te komen van Trump.

Boogerd: Merk je dat praten we in Nederland met een soort rem erop?

Luyendijk: Ja, totaal. Totaal. Maar echt in Amerika ook, weet je. Ik sprak een museumdirecteur en die zei van: "Ja, weet je, dus in het als het museum kan je eigen gang gaan als Trump maar niet van je hoort. Want als hij één sociale mediapost eruit gooit, dan gaan er mensen working

towards the fewer gaan denken van: "Oh, maar dan de grote leider wil dat ik het museum kapot maak." Nou, dan gaan we dat even doen.

Paas: Mijn indruk is ook wel dat Nederlandse ministers wat voorzichtiger reageren dan bijvoorbeeld Franse of Duitse regeringsleiders.

Luyendijk: We zijn dat zegt ook kwetsbaarder en ook denk in het algemeen dat Europese leiders achter de schermen veel helder zijn over hoe we er alleen voorstaan. Maar dat is het lastige dat je dus je hebt daar een soort dolle hond in dat witte huis zitten die ieder moment gestoorde dingen kan gaan doen waar wij enorme schade van hebben. Als de Amerikanen echt tegen Oekraïne zeggen van we zeggen we stoppen alle hulp en we gaan de Russen helpen.

Nou dan valt Oekraïne. En als Oekraïne valt dan krijgen de Russen er dus opeens een land bij met 35 miljoen mensen. Al die technologie en wat voor een boost dat gaat geven voor het zelfvertrouwen van Poetin. Dit het is een risico wat je niet kunt open.

Daarom moet Rutte ook de hele tijd door de knieën. Om dat maar te voorkomen. Dus dat is de spagaat in Nederland op dit moment. En ik denk dat het nog veel te weinig ook als je de publieke omroep aanzet, als je kranten aanzet, dat veel te weinig van deze tijd is echt anders. We zitten niet in een oorlog, maar het is ook niet meer de vrede van vroeger.

Paas: Maar is jouw indruk dat er echt, je zegt achter de schermen gebeurt er al veel, dat er op dit moment echt een gecoördineerde poging plaatsvindt in Nederland om onafhankelijker te worden van de Verenigde Staten. Ik denk dan even aan cloudservices bijvoorbeeld of DigiD, de software die eronder draait, dat soort dingen. Dat dat zijn dingen die erg nieuws zijn. Mijn indruk is, maar goed, ik kijk niet achter de schermen, dat dat urgentiebesef nog wel een paar graden hoger kan.

Luyendijk: Ja, nee, zeker. Tegelijkertijd waar je nu bent was 2 jaar geleden ondenkbaar. Ja. Het probleem is dat dat bijvoorbeeld als je dus die spagaat zou gaan proberen te sluiten dat je dan erkent van ja, maar gaan wij bijvoorbeeld Europese tech opbouwen, zodat Amerikanen ons niet meer op zwart kunnen zetten en we hier techbedrijven ook onze wetten kunnen laten volgen, dan gaan we een tijd lang bijvoorbeeld minder goede tech hebben, met minder gebruikersgemak, minder snel, minder goed. Dat heeft ook gevolgen voor ons voor ons bedrijfsleven. Als iemand van de Volkswagen of wat is geloof ik: "Hallo, die Amerikaanse tech die wij in de auto's hebben zitten, die kan die werkt in de hele wereld. Als je in Europa een eigen tech gaat bouwen, hoe zit het dan? Hoe gaan onze auto's dan in Chili rijden? Gaat die Europese tech daar ook werken? Dus we zitten echt heel diep locked in.

Boogerd: "Ja. Ik merk wel dat echte grote verandering volgens mij als ik ook terugkijk op die reacties die we toen kregen op die aflevering [met jou] zeiden mensen van oké eh Trump is heftig dat geven we toe. Maar Amerika afschrijven als bondgenoot, maar Trump is heel oud. Die zal ook op een gegeven moment mag je vanuit gaan sterven. Dan komt er eh als het goed is een nieuwe president en dan breken er weer andere tijden aan.

Maar daar hoor ik nu steeds meer mensen zeggen en dat snap ik wel ook; dat vertrouwen is weg. Want in Amerika ben je nu eigenlijk altijd maar één verkiezing verwijderd van iemand als Trump. Dus dan kan je denken: "Er komt weer een soort eh vriendelijke euro Europees gezinde president." Dan kan je denken: "Ja, we kunnen hier nu wel een paar jaar op leunen, maar wat gebeurt er over vier jaar?"

Luyendijk: Ja. En wat bedoel je met Europees gezind? Hè? Want wij wat wij werden eigenlijk wij zaten in een soort wat dan in de maffia heet een protection record. Wij werden gedwongen om al onze wapens in Amerika te kopen. Dus hoe Europees gezind is dat? En als we werkelijk stappen zetten naar verdere integratie, dan saboteren die Amerikanen dat ook. En dat deden ze ook onder die Democraten.

En dus je moet dit volgens mij ook echt zien als een unieke kans voor Europa om eindelijk onder die Amerikaanse juk uit te komen.

Boogerd: En maar dat zegt iedereen nu wel. Elke politicus zegt dat.

Luyendijk: Nou, dat is al een hele stap vooruit, want dat zegt niet iedereen hè. We hebben ook nog wel zeg maar een derde van het parlement is extreemrechts. Die zeggen wel andere dingen.

Maar nee, zeker. En dat we dat groeit, maar ik zou het veel meer positief framen als zo van we zouden met een als Harris had gewonnen was het nooit gelukt om onder die Amerikaanse heerschappij uit te komen. En die Amerikaanse heerschappij is fataal voor ons en niet alleen militair, maar technologisch. Dat we kunnen niks meer op een gegeven moment. Het is alsof je dus de industriële revolutie ingaat en je hebt zelf geen industrie.

Dat is wat eraan zit te komen als we zo doorgaan. En dus we en en ja...

Paas:, Dus dan zeg je eigenlijk, misschien overdrijf ik het een beetje, maar Trump is ook een wake-up call en eigenlijk ergens wel goed nieuws misschien.

Luyendijk: Het is het is denk ik de eerste kans die we hebben omdat Amerikanen spelen het zo slim, het zo ontzettend slim en steeds niet inzetten op winst maar op lock in. Steeds zorgen dat wij het zo aantrekkelijk was voor ons om nog weer een stuk van onze soevereiniteit van onze eigenheid op te geven en aan de Amerikanen te geven. En die bleven maar zeggen: "Nee, maar we hebben een rechtsstaat. Komt allemaal goed. We zijn toch één westen, maak je allemaal geen zorgen. Terwijl ze zelf nooit op een vergelijkbare manier die soevereiniteit uit handen zouden geven.

Dus we hebben in dat opzicht gewoon denk ik echt een fatale strategische inschattingfout gemaakt door te denken dat je je defensie en je technologie afhankelijk kan maken van een macht die ja die van mening kan veranderen. En je moet je moet wel weten op dit moment steunt nog steeds 40% van het Amerikaanse electoraat steunt Trump.

Weet je, dus hij kan wel weggaan, maar die 40% electoraat zit daar nog steeds. En als er dus iemand komt die denkt: "Nou, daar ga ik weer aan appelleren, krijgen we er weer zo één."

Paas: Ja, precies. Plus dat de Republikeinse Partij natuurlijk volstrekt door Trump is overgenomen en door zijn aanhangers. Daar zit geen enkele zelfs geen tegenstem meer is daar nog meer over.

Luyendijk: Ik ontdekte dus toch weer dat ik naïef was toen ik dus eh een paar jaar geleden keek naar die bestorming van het Capitol Hill waar dus die mensen gewoon het parlement bestormen in een poging om de spreker van het parlement, de formeel hoogste persoon in de democratie op te hangen en dat de daders daarvan weer zijn vrijgelaten. En ik dacht toen het gebeurde zat ik zei ik ook tegen de mensen met wie ik zat te kijken van dit is eigenlijk heel goed want nu snappen die Republikeinen toch ook dat je dit uiteindelijk krijgt. Maar die republikeinen die daar dat democratisch besef zit veel minder diep dan ik dacht.

Boogerd: Nou ja, Stefan, ik noemde net een aantal thema's op, hè, van wat er sinds eh het vorige gesprek of eh sinds het gesprek van een jaar geleden is. Wat is voor jou nou een thema waar jij bovengemiddeld mee bezig bent? Wat jij met de meeste interesse volgt?

Paas: Deels AI omdat ik weer colleges moet voorbereiden en je tegenwoordig rekening moet houden dat studenten, zal ik het nou eens vriendelijk zeggen, daar gebruik van maken. Dus ik probeer me daar echt nu in te verdiepen hoe dat allemaal werkt en hoe je opdrachten kunt verzinnen die wat minder gevoelig zijn....

Luyendijk: En het andere is waar we natuurlijk in de afgelopen weken met de straat van Harmuz enzo weer ontzettend van doordrongen raken. Hoe ontzettend verslavend we zijn aan olie. Er was er is een tijd lang natuurlijk echt dynamiek geweest als het gaat om energietransitie. Alleen dat is op één of andere manier ook heel vakkundig geframed als een links verhaal, wat ik nooit helemaal goed begrepen heb. Maar goed, dat is even terzijde. Wat we nu ook weer zien hoe ontzettend politiek, militair eh economisch, strategisch het ook is om daar onafhankelijker van te worden.

Want je ziet, er hoeft maar één halvegare in een rubberbootje met een paar mijnen op dat plekje te drukken. En de hele wereld is een rep en roer. En ondertussen staat ons hele land vol met bordjes. Geen windmolens in mijn tuin.

Boogerd: Joris, jij bent Midden-Oosten correspondent geweest. Nu is dat zo die aanval natuurlijk op Iran. Is dit echt zo ontwrichtend als menigeeen denkt?

Luyendijk: Ja, het lastige is, ik heb zo'n ooit een boek geschreven toen ik klaar was als correspondent dat wanneer je daar niet was en de taal niet kende dat je eigenlijk je bek moet houden. En ik ken geen Farsi en ik woon er niet meer. En ik volg het natuurlijk nog wel, maar niet meer op de manier waar ik vroeger deed.

Dus ik vind inderdaad een punt wat jij maakt over de Nederlandse context van hoe is het toch mogelijk dat we nog steeds niet van die olie af zijn? Het is toch ook onvoorstelbaar dat je weet je bij ASML daar schieten ze 10.000 loden tinnen balletjes per seconde. Daar komt UV licht vrij. Daarmee printen ze met de nauwkeurigheid die die is preciezer dan de lengte van jouw haar na een seconde groei. Dus de afgelopen seconden is jouw haar meer gegroeid dan de afwijking bij die print. Maar we kunnen wij maar we kunnen niet van olie af. Ja, Ja, dat is daar zit echt onwil. Onwil of zelfonderschatting ofzo. Onwil. Ja, misschien ook zelfonderschatting. Maar we hebben wel echt dat dat konden we echt naar die die fossiele belangen hebben zich ontzettend goed georganiseerd.

Paas: Ja, stiekem hoop ik een beetje klinkt een beetje raar, maar in 1973 was het natuurlijk echt een wake-up call en wat daarna kwam is de oliecrisis. Toen kwam eigenlijk ook voor het eerst echt een serieus verhaal op gang van we moeten daarvan af. Met alle ellende die met zich meebrengt zou dit weer zo'n moment kunnen zijn dat het misschien toch weer in een verstelling komt?

Ja, het was in de jaren 0. We zijn er nog steeds niet van Nou, er zijn natuurlijk stappen genomen sindsdien, maar eh ja, niet snel genoeg. Ja, met solar enzo dat gaat allemaal wel. Er is gewoon er zijn gewoon zo ontzettend veel goede redenen. Ook als je niet van natuur houdt.

Luyendijk: Goed om te benadrukken hoe ontzettend snel die ontwikkelingen gaan met solar. Ik heb anderhalf jaar de elektrische auto gevolgd in 2009 toen echt nog niemand had van Musk gehoord. Alleen nog golfkarretjes reden elektrisch. Maar ik dacht van ja, weet je, als je

combinatie van hoe dit allemaal goed is, betere lucht, schone lucht, dit gaat het gewoon worden. Eh toen waren er voorspellingen van de optimisten over hoe snel solar vooral de zonne-energie zou gaan. En dat is allemaal drie keer overklast ten goede. Dus denk ik dat dat we hier ook als mensen die graag die verandering willen zien te weinig dat feit vieren.

Omdat we denken: "Ja, maar als we het vieren dan gaan mensen ontspannen. We willen juist urgentie." Maar ik volgens mij kun je veel beter mensen meenemen met kijk eens wij zijn al aan het winnen, maar je kunt er nog bij dan het gaat helemaal mis. We moeten het helemaal anders doen, want dat werkt verlamdend.

Boogerd: "Dat vieren is natuurlijk wel leuk, want we hebben soms in de podcast de neiging om niet bepaald te vieren, maar misschien eh ons zorgen te maken over wat er podcast. Maar als je jouw timeline gaat bekijken op BlueSky dat is best wel geinig, want je hebt natuurlijk veel journalisten die natuurlijk alle conflicten volgen en misschien ook de neiging hebben om vooral het negatieve op te gaan zoeken. Had jij het erover, en zat jij een handelsdeal te vieren tussen de EU en Australië? Wel bijna een beetje in je eentje eh viel me op dat je dat aan het vieren was. Het leeft nog niet zo, hè. Maar dat is wel bewust van jou. Zie je dit hè? Dit bedoel ik.

Luyendijk: Jullie denken dus niet van heb ik helemaal gemist, ben ik eigenlijk wel een goede journalist. Maar je denkt: "Oh ja, dat werd nauwelijks gedeeld. Haha, sukkel."

Boogerd: Ik was juist getriggerd door wat jij zei eh of dat wat jij op BlueSky app hebt, omdat ik dacht van ja, dit is inderdaad een andere interessante manier om ernaar te kijken. Dus het werkt wel, want dit onderscheidt jouw bericht voor mij ten opzichte van andere berichten.

Paas: "Ik moet eerlijk zeggen, Joris, dat ik even ben gaan zoeken wat die deal inhield dankzij jouw bericht.

Boogerd: Waarom is het belangrijk om zo'n handelsdeal, wat veel mensen inderdaad zouden zeggen dat is saai om dat te gaan vieren?

Luyendijk: Nou, deze houding dat is dus echt houding uit het vreedestijd. Iets is saai dus ik ga me niet in verdiepen, ja, het is vrede. Wat kan nou gebeuren? Mensen zouden moeten denken: "Is het belangrijk? En dus het idee is het saai komt uit de consumptie-industrie. Dat is bij RTL Boulevard. Dat is dan stop je met kijken als het niet meer spannend is. Want maar hier dit gaat over de grotemensenwereld en daar moet het criterium niet zijn is het saai. Het criterium is, is het belangrijk. Dit is een handelsverdrag waar we 20, 25 jaar over hebben lopen steggelen omdat die urgentie er niet was om zeg maar de pijn te nemen die hoort bij zo'n verdrag. En die pijn is nu wel genomen onder druk. En zo is de EU een aantal van dit soort verdragen aan het sluiten.

En wij zijn heel slecht in het houden van visionaire speeches omdat we ook dat in de jaren 30 hebben geprobeerd en dat beviel slecht. Amerikanen kunnen het wel heel goed. En dus zitten mensen al gewoon anderhalf jaar gefixeerd naar dat Amerikaanse nieuws te kijken.

En dat drukt dus helemaal weg wat er intussen allemaal gebeurt. Hetzelfde met bijvoorbeeld Poetin. Die ging er helemaal vanuit van ik val Oekraïne binnen. Nou aarde die vallen binnen drie dagen. Maar ook al vallen ze niet binnen drie dagen, die Europeanen het zijn van die cappuccino drinkende deeltijd werkende sneeuwvlokjes, decadent. Die hebben dat helemaal er niet voorover. Die zijn slap en die Amerikanen ook, maar vooral die Europeanen. En wat gebeurt er?

Amerikanen verraden Oekraïne, hadden beloofd Oekraïne te verdedigen als Oekraïne de kernwapens opgaf. Want Groot-Brittannië had dat ook mee beloofd, Europa en wij doen het wel. En maar we hebben geen stem in de Engelstalige wereldmedia die ons verhaal vertelt. Dus we worden de hele tijd afgezeken. Als het ook goed gaat bij ons is het gewoon geen nieuws. Als het slecht gaat ergens zie je ze staan op instorten.

Paas: "Maar goed Europa heeft iets van tanden laten zien bij Groenland dus door vrij snel te reageren en er een soort missie heen te sturen. En er ging één Nederlandse soldaat. Nee, ik bedoelde niet cynisch, maar de er werd een soort... Misschien was het symbolisch, maar niettemin. Men zei nee tegen Trump,

Boogerd: En natuurlijk eh nu weer met de straat van moest Trump zich helemaal vastgedraaid heeft in zijn fiasco. Eh moest hij hulp hebben van de NAVO. En dan zeggen zoals een Keir Starmer zegt dan: "It's not our war." Ja. Wat toch niet de grootste held.

Maar ik vind die culturele laag ook wel interessant die jij schetst Joris. Want jij zegt eigenlijk we hebben misschien gewoon je wijt het enerzijds aan, we hebben misschien geen spokesperson. Iemand die namens spreekt en dat speelt als parten als het gaat om het wereldtoneel. Maar zit er niet een diepere culturele laag achter dat we blijkbaar iets besmuikt hebben of iets terughoudends hebben van ja Europa ja misschien zijn we inderdaad zwak misschien zijn we inderdaad parttime werkende cappuccino drinkende zwakke decadente mensen. Hebben wij een te laag zelfbeeld?

Luyendijk: Nou, ik denk dat we denken dat we in op de lange termijn vrij en welvarend kunnen blijven terwijl we dat zelfbeeld cultiveren omdat het onze apathie zo mooi rechtvaardigt. We hoeven niks te doen, want we zijn er niet toe in staat. Komt toch wel goed. En ach ja, is dat niet ook een heel negatief beeld?

Paas: Zou het ook kunnen dat Europeanen gewoon iets minder met zichzelf te koop lopen? Gewoon denken van nou ach in achterkamertjes diplomatiek weet ik veel. We regelen dingen wel. Besluiten doen 25 jaar zo'n verdrag ene eens komen we boven water zeggen we hallo we hebben een verdrag ja eh en daar gaan we niet elke dag een redenvoering overhouden met allemaal ballonnen en mensen achter ons. Ja, dat is ook wel een beetje Europees toch?

Luyendijk: Maar bijvoorbeeld wat ik echt heel merkwaardig vind was Tusk heeft dat heel mooi gezegd. De leider van Polen die zegt: "Waarom vragen 600 miljoen Europeanen hulp aan 350 miljoen Amerikanen bij een strijd tegen 150 miljoen Russen?"

En dat is zo'n soort van oh dat kunnen wij toch niet. Hoezo kunnen wij dat niet? We zijn 600 miljoen, weet je. De economie van de Baltische Staten plus Scandinavische landen plus de Benelux is al groter dan die van Rusland. En er is dus maar het is wel een soort van ja, maar nu moeilijk, saai, lastig, offers eh waar ga ik volgend jaar met vakantie? Die die houding zit er zit er heel diep in.

En dat is in zeker in Nederland ook heel logisch omdat we gewoon al zo lang in vrede leven. Dus ik denk ook de Nederlanders met een niet-westerse migratieachtergrond is het anders denk ik. Maar voor Nederlanders met vier in Nederland geboren ouders, die hebben nog nooit iemand in hun omgeving zien reageren op een politieke dreiging omdat er nooit een politieke dreiging is geweest. En wij lopen daar dus ook qua levenservaring intens achter. Maar en dat speelt onze er.

Boogerd: Is dit dan niet de tweeledige boodschap? Enerzijds zegt: "Ja, we moeten Europa niet naar beneden halen, want we zijn tot veel meer in staat." Anderzijds schets jij nu ook die Europeaan als zijnde iemand die ingedut is.

Luyendijk: Ja. Of die gelooft dat hij zeg maar kan doen alsof hij ingedut is. En ik denk dat bij de selectie op dit moment de afgelopen tijd zeg maar 30 40 jaar in grote complexe bureaucratie organisaties, zowel de overheid als bedrijfsleven, hoe kwam je naar boven?

Nou, dat was door je aan alle regels te houden en heel goed aan te voelen wanneer iets lukte. En dan zorgde je dat je naam in de e-mail CC kwam en heel goed bij houden of iets niet lukte en dan op het juiste moment eruit stappen.

Dat is het spel. Risico-aversie regelvolgzaamheid en zo kom je omhoog. En opeens moeten deze mensen echt op een hele nieuwe manier bijvoorbeeld een ministerie van defensie vormgeven. Al die verdragen die zijn gesloten die die zijn misschien moeten nu miss op een andere manier worden geïnterpreteerd.

Dat is dat is ook qua temperament hebben wij bepaalde mensen de hele tijd naar voren geschoven. En ik denk dat we wel echt in ons land echt wel mensen zijn met dat andere temperament, maar die zijn altijd als moeilijk solistisch. Dat is wel interessant aan eh Oekraïne dat daar konden ze niet anders dan mensen die echt wat kunnen en echt wat willen die in Nederland gaan hè als de Universiteit van Amsterdam. Als iemand zegt: "Kan ik een derde studie doen?" Zegt: "Ga maar ga maar uit het buitenland. Daar hebben we geen zin in." Dat is echt de houding.

Paas: Ik vind een derde studie vind ik nog een redelijk veilig voorbeeld. Maar erg ergens kijk Oekraïne is in staat van beleg. Da daar moeten snelle klappen gemaakt worden. Vind ik logisch wat je wat je nu zegt. Maar we hebben het er ook gewoon over democratieën. Waar overleggen naar een traag gaan of verzorgingsstaten hè, het Rijnlandse model. Wij we hebben ook eh een vorm van samenleving die in Angelsaksische landen zijn risicozoekender Misschien zijn komen die nu weer in beeld, maar willen we het kwijtraken?

Luyendijk: Nee, maar de ik denk dat de diepere vraag zijn, dat is weer het sluiten van die spagaat om te gaan zien wat er nu eigenlijk aan dilemma's zijn, is laten de regels van de rechtsstaat nu het tempo dat je nodig hebt om de rechtsstaat te redden?

Paas: Maar goed, als dat niet zo is, dat het antwoord nee is, wat dan? Moeten we dan de rechtstaat hoekjes afsnijden moeten hè, dus waar moeten we dan?

Luyendijk: Ja, maar als je dus de als mijn observatie klopt, dan is het zo dat als jij dus die hoekjes niet afsnijdt, gaat de rechtsstaat ten omdat we het gaan verliezen tegen Russische inmenging.

Paas: Maar dan zou je als je als je ze wel afsnijdt, dan ben je zelf die rechtsstaat in ieder geval tijdelijk aan het maar hè, dan zou je analoog aan de aan de zeg maar de coronacrisis in de tijd toe moeten naar een crisiswetgeving ofzo hè. Dat zou je dan als je dat netjes wil doen?

Luyendijk: Kijk, we doen het in feite natuurlijk al met defensie en stikstof waarbij je gewoon opeens defensie wel allerlei dingen kan doen. We mochten geen oefeningen doen vanwege de stikstof dat soort dingen. Dus dat eh doe je al.

Eh maar dat is bijvoorbeeld ja weet je als je op een gegeven moment moet vaststellen dat bijvoorbeeld nu zo ontwikkelt met sociale media dat je de bevolking in een soort permanente

staat van verwarring kan brengen vanuit Sint-Petersburg met een leger bots. En de rechtsstaat stelt je eigenlijk niet in staat om daartegenop te treden omdat dat zo slinks en handig gebeurt.

Ja, dan sta je dus voor de vraag: "Laat ik de rechtsstaat kapot maken door de bots uit Sint-Petersburg of ga ik het zelf doen?" Maar wetend dat dat heel riskant is, want we hebben die waarborgen niet voor niks.

Paas: Het waarborgen van vrijheid van meningsuiting, vrijheid van pers toch het hele dilemma waar we op dit moment in Europa voor staan. Links en rechts van of ten oosten en ten westen van ons hebben we een fullblown autocratie en een autocratie in opkomst.

We willen blijven zeggen dat Europa een eigen stem op het werelddeel moet hebben, maar die eigen stem houden we alleen maar als we ook in staat zijn om die rechterstaat te behouden. Als we ook echt een ander menu hebben dan die twee. Als we als we gaan doen van weet je wat, laten we met hen concurreren en proberen wie het beste autocraat kan worden. Dat dat is natuurlijk ook niet wat we willen.

Luyendijk: Oké. Ik denk als je het concreet maakt met AI. De Chinezen die oogsten gewoon alle data van hun eigen mensen. Die hebben nul privacy. Amerikanen oogsten alle data. Dus die bedrijven hebben gewoon meer data dan de Europese bedrijven. Ja. Daar heb je het heel concreet. Wat ga je doen? Ga je dus onze privacy waarborgen eigenlijk slopen zodat Europese bedrijven ook mee kunnen op die markt? Of geef je het helemaal aan de Chinezen en Amerikanen waarmee ze op termijn onze rechtsstaat ook gaan slopen? En dit zijn de vragen waar we nu voor staan als continent.

Paas: Nou ja, als je zegt dat Amerikanen zich hier aan onze wetten moeten houden.

Luyendijk: Ja, maar dat doen ze dus gewoon niet. En als zij zeggen dan geven je straf, dan zeg je dan trekken wij ons terug uit Oekraïne. En wij dat is nu al gebeurd. Dus e hebben gewoon niet die middelen om op die manier Amerikaanse bedrijven en hebben we nog niet eens gehad over de Chinezen en TikTok.

Paas: Maar zeg je dan nu van wij moeten eigenlijk ook van onze privacywetgeving af. Ik zit even te pushen, want het is wel een belangrijk punt. Je kunt het probleem eh analyseren, maar dan vervolgens kun je nog altijd zeggen: "Jammer dan, het maakt ons misschien wat zwakker, maar dit zijn wel wij zijn."

Luyendijk: Ja, ik denk dat ik eigenlijk voor iedere eh ieder van die twee uitkomsten ben mits daar een heel breed draagvlak voor is. Wat ik vooral ontzettend belangrijk. Ik vind is dat als land bewust zijn van wat we doen. Deze discussies hoor ik niet.

En dat hebben we dus eerder met migratie gehad. Dat we gewoon niet zeggen van oké mensen, migratie eh in deze vorm en omvang is gewoon ook een risico. Het kan heel beroerd uitpakken. Maar wij denken zelf dat dat die risico's te managen vallen val en dat de voordelen groot zijn dan de nadelen. Zo hebben we er nooit over gesproken met de Europese eenwording, Europese verdieping hebben we er nooit op die manier over gesproken. En dat vind ik zo schadelijk. En de dilemma's zijn nu zo groot. De offers die moeten worden gemaakt zijn zo groot.

En de spagaat is dus dat nu eigenlijk de technocraten dit gaan doen en de bevolking geen idee heeft en nog steeds in die consumptie zit. En dat moeten we gaan sluiten.

Boogerd: Doe me denken aan wat jij ook in het gesprek een jaar geleden zei en waar je je zorgen over maakte. Jij zei: "Ik ben te rade gegaan in Brussel of waar dan ook of er Europese denkers zijn

die met deze uitdagingen bezig zijn geweest. En jij verwachtte daar een mooie stapel aan boeken mee te kunnen nemen. Dat je dacht van ik ga hem eens even inlezen. Ja. En dat bleek er niet te zijn. Er werd was te weinig serieus nagedacht over de dilemma's van nu. Hoe is dat nu? Want we zijn nu een jaar verder. Jij werpt dit soort moeilijke vragen op die verder weinig besproken hoor worden van eh zijn we bereid om een stukje van de rechtsstaat misschien af te snijden om de rechtsstaat te redden of privacy op te geven om in AI en data mee te kunnen gaan. Wordt er nu wel serieus genoeg nagedacht.

Luyendijk: Nee. Dus het is meer en meer achter die schermen. Eh maar het we moeten de bevolkingen meenemen. In ieder geval een deel van die bevolking meenemen. Eh en dat doen we dus niet

Ik denk dat er op dit moment wel in een hoop denktanks wordt er heel veel heel hard gedacht. Bij de NAVO is het moeilijk, want bij de NAVO werken mensen daar zijn de Amerikanen nog helemaal geïntegreerd in alles. En dat zijn mensen die ook het goed met elkaar kunnen vinden. Het is bijna verraad als je daar werkend bij de NAVO nu gaat plannen voor een post-Amerikaanse wereld. Maar dit is ook weer zoiets waar we dus helemaal niet over hebben. En dus ook heel moeilijk kunnen gaan in kaart brengen van oké, we kunnen ongeveer die kant op, kunnen ongeveer die kant op. Daar horen die offers bij, daar horen die risico's die en daar. En ik denk dat een democratie bij uitstek zo sterk is omdat het dit kan doen. Zodat we dus niet van boven iets pluggen, maar op een gegeven moment echt draagvlak opbouwen. De moeilijke debatten, de moeilijke gesprekken voor Ja, moeilijke ook echt interessante.

Ik wil niet uitdaging zeggen. Niet doen. Niet doen. Nee, ik vind dat zo'n erg woord. Maar anders wordt het uitnodigingen. Dat is ook heel erg challenging.

Maar bijvoorbeeld stel je voor je voert op een gegeven moment democratie in de 17e 18e eeuw begint dat. Maar stel je voor dat je vervolgens dus helemaal niet het vocabulaire ook introduceert.

Dus mensen weten helemaal niet wat oppositie is of motie of verkiezingen of coalitie ofzo. Al die termen zijn er niet. Ja, dan kunnen ze dus alleen nog naar dat democratisch systeem kijken door de door de bril van een koninkrijk. Dus wie is nu de koning? Zeg: "Ja, nee, dat zo werkt het."

En dat is het probleem denk ik met Europese eenwording en ook de wereld waar we nu inkomen is dat wij eigenlijk mensen zoals ik echt onvoldoende de termen hebben ontwikkeld om hierover te kunnen praten. We hebben bijvoorbeeld nog steeds over een interne markt bij de EU. Dat is allang niet meer zo. Het is een interne economie geworden.

Het is één economie waar ontzettend veel halffabricaten hele tijd over allerlei grenzen heen gaan. Ja, we hebben er nog niet echt een goede term voor, hè.

Paas: Het is geen natiestaat. Het is geen federale staat. Het is het is het is iets nieuws wat er nooit eerder was.

Luyendijk: Maar dus dat er mensen kunnen zijn die pleiten om bijvoorbeeld eruit te gaan, dat kan je nog je voorstellen als je denkt erover een interne markt waar je dan geen onderdeel van uitmaakt. Maar we feitelijk zijn we als Nederland zijn we wat zeg maar Drenthe is voor Nederland in Europa is Drenthe in Nederland. Weet je, Drenthe gaat ook niet uit Nederland. Dat dat het is niet Nederland is geen interne markt voor Drenthe. Het is één economie. Nou, op heel veel van dit soort vlakken hebben wij dat eigenlijk nagelaten.

Boogerd: een jaar geleden zei je ook we hebben serieuze politici nodig nu, want we werden toen geregeerd door, volgens mij gebruikt je het woord clowns. Jij pleit er ook voor. Er moeten nieuwe verkiezingen komen. Nou ja, doordat het kabinet viel zijn er gekomen. Ja, je zou kunnen zeggen je bent op je wenken bediend. Want we hebben nu drie serieuze partijen in het kabinet.

Luyendijk: Ja, en het is echt ook, want dat wij niet meer terug te halen hoe stuurloos we waren. Omdat we dus een premier hadden die geen mandaat had. Eh Wilders. Nou, ik weet niet voor wie die werkt, maar niet voor mij. Weet je, het is waar liggen zijn loyaliteit. Op een hele slimme manier werkt hij de hele tijd twijfel over de loyaliteiten van moslims. Terwijl de echte vraag is: waar ligt zijn loyaliteit? Ook niet bij zijn eigen partijleden. Dus dat ja, is wil wat wil hij? Hoe ziet hij dan het belang van Nederland? Wat waar liggen zijn als hij zo dol op is op. Poetin, op Trump en op Netanyahu en die zijn alle drie ontzettend slecht voor ons land, is hij dan eigenlijk wel voor ons land?

Eh we hebben nu eindelijk weer echt een goede regering die ook gewoon het eerste bezoek van Yesilgöz naar Oekraïne. Het eerste bezoek van Jetten. 800 miljoen naar een droneprogramma. Daar zijn we als Nederland ontzettend goed als eerste ingestapt. Wij doen echt daar op dit moment hele goede dingen en dat is echt te danken aan de verkiezingen. Dus dat is ook weer een hele optimistische stap. En als je ook praat met de mensen die dus eh op dit moment proberen de overheid verder te digitaliseren, die waren ook heel tevreden met regeerakkoord.

En dan denk ik ja en dus in als je door hebt dat het geen vreedestijd meer is als talkshow redactie dan zet je die mensen op de dag van de regeringsverklaring in de in de talkshow en die laat je gewoon vertellen wat er goed is. Maar dan nemen die plek k van de plas. Dat zou jammer zijn. Ja. Caroline van der Plas. Jimmy Dijk. En dan wordt het weer een soort van Idols. Wie zegt het meest heftige wat dan op de socials gaat.

Dat is de wereld van de vreedestijd. Want wat maakt het uit wie we daar aan de talkshow laten clowntje laten spelen? Want het is toch vrede.

Boogerd: Je zegt nu een paar keer dat is de tijd of dat dat doe je of dat zeg je in vreedestijd. Met andere woorden, het is nu oorlogstijd.

Luyendijk: Nee, nee, ik denk dat het zit er tussenin. Dus het is dit is ook weer zo'n woord waar we hebben eigenlijk geen goed woord voor hybride oorlog. En hybride oorlog is dus ook een dagelijks bombardement op onze infrastructuur via cyber. Vanuit China, vanuit Rusland, vanuit Iran tot voor kort. Echt het gericht kapot maken of stelen van waardevolle dingen in ons land. Ja. Maar omdat het op cyber gebeurt, kun je doen alsof het er niet is. Die inbraken in de waterzuiveringsinstallaties hier door waarschijnlijk Russische agenten om gewoon te laten zien dat kunnen we doen.

We kunnen er ook wat in doen, ingooien in dat water van jullie hebben we nog niet gedaan. Doe deed. Dat soort dingen. Daar hebben we geen goed woord voor. Als je dan dus voor de rest in die consumptie zit en het ja, op het nieuws word je ook niet op die manier geconfronteerd als je al het nieuws volgt, dan kun je dus zelf ook denken dat het nog vreedestijd is. Maar oorlog heeft wel een andere vorm. Sowieso denk ik dat een nieuwe oorlog zal wezenlijk anders zijn omdat we nu in het robottijdperk zitten. Dus ik spreek veel mensen die zeggen van moeten wij dan naar het front? Maar als je nu ziet hoe snel die ontwikkelingen gaan dan wordt het robots tegen robots. Een heel raar soort waardoor ook het front steeds breder wordt hè. Dat zie je natuurlijk in Oekraïne. Wordt tientallen kilometers breed. Want misschien is het wel goed om het over Oekraïne te hebben. Want wat nu ook

Boogerd: Wat in dit gesprek gebeurt is misschien wel exemplarisch ook voor wat er in het nieuws ook gebeurt hè. Oekraïne was heel lang top of mind bij veel mensen. Ook de geopolitieke podcast die ik luister en alle live blogs en zo, weet je, Oekraïne stond vooraan en nu is het soms het derde onderwerp. We hebben Amerika, oh ja, Oekraïne.

We hadden ook even een peiling gedaan bij de mensen die hier zijn dat 51% van de mensen die hier aanwezig zijn, nou bij ongelooflijke luisteraars mag je ook aannemen, die zijn wel bovengemiddeld geïnteresseerd ook in de wereld, want daar hebben we het vaak over. 51% geeft aan dat zij eh minder het nieuws volgen rondom Oekraïne. Maak je je zorgen dat Oekraïne steeds meer uit het oog verloren wordt?

Luyendijk: Nee, volgens mij moet je wel echt onderscheid maken tussen wat op dat moment in de media eh zichtbaar is en wat er gewoon gebeurt in de echte wereld. En ik denk als je zelf in de media werkt, ga je heel gauw denken dat de wereld is de media. En dus als er geen aandacht is in de media, oh ja, is er geen aandacht in de wereld. Eh maar op het moment dat er gewoon lijnen worden wat bij Defensie gebeurt, dat komt überhaupt niet in het nieuws wat het ook is. Eh dus daar worden lijnen uitgezet en die gaan gewoon verder. Het is wel zo gewoon ja geopolitiek is dat ze hebben daar in de Golf hebben ze in vijf dagen hebben ze er een jaar productie Patriot raketten doorheen geschoten.

Ja. Van die luchtafweerraketten vanuit Amerika die Oekraïne ook maar wat graag zou willen gebruiken. Ja. Eh dus dat zijn hele grote gevolgen. Die olieprijs gaat enorm omhoog waardoor Poetin net op het moment dat zijn economie echt begon te wankelen wordt gered.

Eh tegelijkertijd ja, wat een omwenteling met Zelenski die gewoon een jaar geleden wordt verteld: "You don't have the cards door Trump. Je bent helemaal niks. En die nu gewoon zeg maar ja, wordt gesmeekt bijna of misschien zijn drone interceptie technologie kan worden verkocht omdat die fantastische Oekraïners gewoon hun allerslimste mensen waar we het net over hadden gewoon de ruimte hebben gegeven om onvoorstelbaar knappe eh ontdekkingen te doen en uitvindingen waardoor zij dus nu een uitstekende drone technologie hebben die waar wij onze vingers bij aflikken.

Er zijn nu oefeningen waarbij de NAVO oefenoperatie hè. Ja. In Litouwen, maar ook in Portugal laatste de marine. En dan mag dus één team hè, twee teams daar verdelen ze een beetje de landen en dat één team krijgt ook de Oekraïners erbij met hun drones en dan gaan ze oefenen en dan wint doen ze vijf rondes en dan wint het team met de Oekraïners met 5-0.

Ja, van die NAVO-landen 10 Oekraïners in een schuurtje en die schakelden twee NAVO bataljons uit. Ja, dat is lachen. Behalve dus behalve dus dat als Oekraïne valt, dan schuift dus de grens op naar Polen. Ja, weet je en wij ons en we hebben natuurlijk een formidabele vernietigingskracht.

Daarom is dat dus ook die neiging om te zeggen meer geld naar defensie. Dat is zo stupide. Want meer geld wil helemaal niet zeggen dat je de juiste dingen koopt. Dat je achterhaalde dure dingen gaat kop.

Als je dingen gaat kopen die al achterhaald zijn op het moment dat ze straks eindelijk worden opgeleverd. Dat Oekraïne zonder marine de Russische marine kan uitschakelen. Wat gaan wij doen? Laten we marine kopen. Je wilt op dat hele geweldspectrum, zoals dat geloof ik heet, wil je alles hebben. Maar het is wel zo dat met die met die drone zijn we eigenlijk het buskruittijdperk ingetreden en wij doen eigenlijk nog aan zwaardvechten.

Paas: Wat nu belangrijk is de opschaalkracht. Dus als je nu allemaal spullen koopt die eigenlijk over een jaar weer verouderd zijn, maar eigenlijk zodra de om het zo maar te zeggen stront aan de knikker is hè, wat de term is dan moet je heel snel kunnen opschalen naar productie. Dat is het idee. Maar dan kom je terug op het punt van jou net van die regels hè. Dus je moet een heel snel ondernemend klimaat voorbereid zijn.

Luyendijk: "En je hebt dus ook het bijvoorbeeld wat echt een probleem waarop Mietta Groenewegen (bedoeld: Groeneveld) me op wees, een kolonel bij de NAVO. Ze is echt verschrikkelijk goed. Maar ze zei van de wat je dus nu eigenlijk bijna automatisch gaat zien is dus dat de hightech wereld en de defensiewereld die gaan fuseren bijna.

Dus je defensiekracht is eigenlijk de snelheid waarmee je nieuwe dingen kunt uitvinden. Niet zozeer hoe goed je wapens zijn, maar wat je heel snel kunt bouwen nadat je hebt ontdekt dat je wapens het niet meer doen omdat er iets anders is veranderd. En waar vroeger het al echt ging om het staal en de kogels enzo, is het nu veel meer het gaat om de software daarin.

Dat betekent dus dat je eigenlijk heel veel mensen zover zou moeten gaan krijgen om niet in die hightech wereld te gaan werken, maar bij Defensie. Nou ja, dat is ook qua salarissen. Het is niet te doen. Het lukt Europese bedrijven al heel moeilijk om talent aan zich te binden, omdat je in Silicon Valley meteen 3 ton verdient met ook nog eens lagere belastingen dan bij ons.

Ook weer zo'n offer dat we vreselijk zullen moeten gaan brengen. Ik ben ook tegen grote inkomensverschillen, maar we als we die mensen nodig hebben en dit willen ze betaald worden. Wat gaan we doen? Moeten we dikke salarissen betalen?

Paas: Ik kan dit goed volgen en ik zie de noodzaak. Toch kun je ook daar vragen bij stellen, die hele militarisering bijvoorbeeld van hè de hightech bijvoorbeeld hè. Dus dat militaire vragen steeds belangrijker worden. Die inkomensverschillen waar je het over had. We zien nu wel het regeerakkoord hè dat daar is veel kritiek op. We moeten naar geloof 2035 44 miljoen naar Defensie iets dergelijks of miljard sorry. Waar moet waar moet dat geld vandaan komen?

Dan zie je dat uitkeringen bijvoorbeeld minder worden, hè, bevroren worden. Dus je ziet de inkomensverschillen ook toenemen en de sociale zekerheid ondergraven worden. En mijn de vraag die me bekruipt is: kun je eigenlijk alleen maar een samenleving hebben met zo'n sterk leger als je een soort Amerikaans achtige samenleving hebt waar gewoon waar heel veel geld inderdaad in defensie gaat, eigenlijk veel meer dan ze nodig hebben en waar tegelijk ook wel een cultuur hangt van je moet maar voor jezelf zorgen.

Dus we raken dan ook een heel stuk cultuur kwijt dat we hebben. Je kunt natuurlijk zeggen: "Nou, we hebben ja, die cultuur hadden we ook helemaal geen recht op. We hebben vakantie gevierd maar zit ook iets dieps zorgzaams in wat we ook kwijtraken.

Luyendijk: "Ja. En ik denk dus dat ook als je dit echt allemaal naar binnen laat komen dat je dus ook door een rouw rouwfase moet. Ja. Omdat die die wereld waarin Europa dit model kon hebben is ligt echt achter ons. Dat wil niet zeggen dat we niet ons model kunnen gaan aanpassen aan de nieuwe wereld, maar dat oude model dat we hadden dat komt nooit meer terug en kon alleen maar dankzij de wereld hoe de wereldeconomie toen in elkaar zat en de geopolitiek en de technologie. Dat is echt voorbij.

Paas: Nou ja, ik denk ik denk wel dat we op dat punt ook voor een belangrijke keuze staan. Als we willen voorkomen dat we over 20 30 jaar zeg maar nog meer gaan lijken op Amerika, dan moet je nu al stappen nemen om te voorkomen dat zeg maar de lagere inkomens met name

deze prijs betalen. Je zult ook eens ja dat woord mag niet meer een soort nivelleringsbeleid erbij moeten hebben. Dat denk ik.

Luyendijk: Ja. Maar dat is dus het lastige is dus als je dus van de ene kant talent niet zonder bepaald talent kan. Dat talent alleen komt als het hier 2 ton netto verdient. En dan moet je daar weer aparte dingen voor gaan maken.

Paas: Zou we daar geen wat meer idealistische mensen tussen zitten die willen helpen met het bouwen van een ander type samenleving? Want niet alle mensen doen toch alleen maar wat geld ook in die wereld?

Luyendijk: Nee. Nee. Nee. Zeker niet. Zeker niet. En je hebt de hoge intelligenten die zeg maar heel erg op status zitten, maar je hebt ook de hoge intelligenten die veel meer driedimensionaal zoeken en ook moreel.

Paas: Want dan kun je nog steeds goed leven hè. Die hoeven niet op een houtje te bijten

Luyendijk: Maar nee maar als je heel competitief bent ingesteld wil jij er gewoon degene zijn van al je jaargenoten in van jouw studiejaar die uiteindelijk het meest verdient. Weet je daar daarmee vergelijk je zo zitten heel veel mensen helemaal in elkaar. Wat je in die wat je in Oekraïne zag is dat een hoop mensen die waren gepromoveerd op weet ik veel badmintonnende robots in 2020 en meteen 3 ton aangeboden kregen om in Silicon Valley dat te gaan werken die een dag na de grootschalig invasie terugvlogen en daar nu in een kelder onder de grond drones aan het bouwen zijn.

Het maakt ook los in mensen. Het is het is afwachten of dat in Nederland ook zo is, weet je. In toen Zelenski dacht niet dat de Russen zouden gaan binnenvallen. Toen het gebeurde kreeg je een de mogelijkheid om te evacueren en in plaats van nam hij een filmpje op waarbij die met zijn met zijn staf stond en zei: "En nu gaan we ons verdedigen. Dat is echt iets anders dan de Nederlandse regering deed in 1940 die ook zich niet had voorbereid op een invasie.

Paas: "Nou, dat is interessant dat je dat noemt, want wij kijken best wel met bewondering naar Oekraïne dat dapper standhoudt ondanks dat Ja. Steeds meer alleen voor komen te staan.

Luyendijk: Nee, het is niet waar dat zij steeds meer alleen komen te staan, want Europa staat veel meer achter ze dan voorheen. Voorheen keken Europeanen naar de Amerikanen en dachten: "Die doen het toch wel." En wij zijn er nu gewoon helemaal achter gaan staan met grote bedragen. Dus echt niet waar dat zij steeds meer alleen komen. Goed punt.

Boogerd: Maar alsnog kijken we met bewondering naar ze. Jijzelf denk ik ook met ontzag. Ja, ontzag over hoe strijdbaar ze zijn en ja, de offers die ze ook kunnen brengen. En dan ga je automatisch de vraag stellen: zijn wij er ook toe in staat? Zijn Nederlanders er ook toe in staat? Zijn Europeanen er ook toe in staat?

Luyendijk: En ik denk dus van wel, maar niet de Europeanen die we nu op tv zien. Jij hebt zo'n professor ook bij de tv. Kijk, de mensen die omhoog komen in 80 jaar vrede zijn bijna per definitie andere mensen dan degenen die omhoog zouden zijn gekomen als we die 80 jaar niet die vrede hadden gehad. Dus bijvoorbeeld bij verkiezingen vinden we het ontzettend belangrijk hoe iemand overkomt. Het is zo: als jij goed overkomt op televisie, dan mag jij de verkiezingen ingaan. Dat is natuurlijk een eigenschap die in oorlogstijd echt wat minder speelt. Daar wordt competentie veel belangrijker. Dus ik denk dat je op het MBO veel meer mensen zult vinden die zeggen: "Nou, als mijn land in gevaar is..."

Ik heb bij in Kiev ook mensen gesproken aan commando's mariniers, die waren hier marinier en die waren of zelf half-Oekraïens, maar sommige waren ook gewoon Nederlander, 100% autochtoon. En die zijn gewoon drie dagen na de grootschalige invasie daarheen gegaan en die vechten daar nu mee.

En die zijn er echt wel, maar die zitten niet in de kringen van jou en mij. Want wij zitten allemaal in van die gestudeerde werelden, werelden van mensen die ja, heel veel praten. Maar die hebben dat ook nooit nodig gehad. Maar ook een deel van hen zal ontdekken dat er een andere kant van zichzelf boven komt.

Boogerd: Dat zou ik zomaar kunnen. Het is wel een tijd die ongemakkelijke vragen oproept. Ik vind het leuk, Joris, dat jij ook niet schuwt om die op te werpen. Een iemand uit het publiek...

Luyendijk: Ik vind dit wel een beetje duf gesteld. "Ongemakkelijke vragen en jij vindt het leuk." We zijn in een fucking halve oorlog, weet je. Ja. Nee. Ja.

Boogerd: Goed. Terecht punt. Terecht punt. Ja. Nou, dan zou jij deze vraag kunnen waarderen, denk ik, die iemand hier vanuit de zaal heeft ingestuurd vanuit dit standpunt van jou. Moeten we als Nederland zelf uranium gaan verrijken voor atoomwapens? Dit zijn de vragen. Ja, uit oorlogstijd.

Luyendijk: Kijk, er is in Rusland op tv op een gegeven moment een discussie geweest over welke stad ze het best een tactisch kernwapen op kunnen gooien. Een tactisch kernwapen is vrij klein, dus dan mol je zo'n stad. Misschien heet het technisch gezien geen tactisch kernwapen, maar het is een wapen waarbij niet meteen heel Europa weggeblazen is.

Daar hebben ze gekeken van: ja, dan moet je dus niet op Frankrijk gooien, want dan gooien ze wat terug. Duitsland ook moeilijk, want heel groot en heel machtig. En je moet eigenlijk hun logistiek zo hard raken als je kunt, maar zonder dat er dan automatisch een escalatieladder ontstaat. Want we hebben eigenlijk maar twee grote steden, Sint-Petersburg en Moskou. Dus als daar een bom op valt, zijn we meteen ontzettend weg. Maar we willen ze eigenlijk zeg maar door de knieën schieten, zodat ze omvallen, die Europeanen. Rotterdam, dat is gewoon op tv geweest. En als jij je afvraagt waarom je dit hier nu bij de ongelooflijke podcast voor het eerst hoort: ja.

Omdat onze media zo klote zijn. Echt, ik vind het ongelooflijk dat dit niet gewoon dagenlang voorpaginanieuws is.

Boogerd: Er komen toch af en toe wel van die fragmentjes van Russische talkshows en dan denken we: Ja, menen die mensen dat? Wat bedoelen ze? Wordt er ook wat om gelachen? Alle Europese steden komen toch langs in die talkshows van die Russen? Want daar gaan we een bom op gooien, en daar misschien ook wel.

Luyendijk: En ik sprak de — hoe heet dat? — de baas van de Rotterdamse haven, en die was daar een stuk minder relaxed over. Hij zegt: "Ik ben twee van de vijf werkdagen bezig met cybersecurity." Als die die twee dagen zou kunnen besteden aan verduurzaming, waardoor we minder afhankelijk worden van fossiel...

Dus ja, moeten wij uranium gaan verrijken? Nee, ik denk dat dit de verkeerde schaal is. Ik denk dat we echt een eigen atoomparaplus moeten hebben. Ik denk namelijk niet dat als die bom op Rotterdam wordt gegooid, dat de Fransen dan besluiten om een bom op Rusland te gooien. Ik denk niet dat ze dat doen, want als ze dat doen, dan krijgen ze er zelf ook één terug. Net zoals de

Amerikanen al helemaal geen kernoorlog beginnen als er hier een bom op ons wordt gegooid. Dus ik denk dat wij een dusdanig dichte paraplu moeten hebben dat niemand het in zijn kop haalt om op ons een kernbom te gooien. En die situatie is op dit moment niet aanwezig.

En daar kunnen we dus allemaal omheen lullen en wegstaren en zeggen: "Huh, maar dat is wel de situatie." We zijn: de afschrikking van de NAVO is kapot, en we hebben geen kernbom. Die Fransen gaan echt niet zichzelf opofferen om wraak te nemen als bij ons Rotterdam in de aarde is verdwenen.

Boogerd: Maar als dat zo is, als dat nu zo is, is dat dan altijd zo geweest? Want ik bedoel, de hele non-proliferatieverdragen waren erop gericht dat een aantal landen kernwapens had en degenen zou beschermen die ze niet hadden. Ja.

Jij zegt nu in feite: elk land, Nederland, België, Luxemburg moet allemaal zijn eigen atoomparaplu hebben.

Luyendijk: Nou ja, ik zei niet eigen. Ik zei: je moet een paraplu hebben die zodanig dicht is dat niemand het in zijn kop haalt.

Boogerd: Ja, maar je zegt er ook iets bij: je moet eigenlijk niet rekenen op bondgenoten als het echt zo ver komt.

Luyendijk: Waarschijnlijk niet. Nee. En dat is dus echt iets verschrikkelijks. Want wat er gaat gebeuren is dat als wij zelfs kernwapens bouwen, dan gaat echt iedereen het doen. Die technologie lekt weg. En die komt in handen van de verkeerden. En gelukkig is het lanceren van een kernwapen nog niet zo makkelijk. Dus eigenlijk zijn chemische wapens en biologische wapens veel enger, omdat die in handen van terroristische organisaties en non-state actors veel makkelijker te verspreiden zijn. En een kernbom afschieten is nog wel echt lastig. Maar met die drones kun je ook steeds meer. Maar dit is de wereld waar we in zitten. Dit zijn de grote, echt moeilijke dilemma's.

Nog zo eentje is dat Rusland waarschijnlijk geen conventionele oorlog met ons zal beginnen, omdat wij conventioneel — dus dat zijn tanks, vliegtuigen, mannetjes — daar hebben we echt heel veel. En zelfs met die drones: wat ze vooral gaan inzetten is ons in een dermate staat van verwarring brengen dat we gewoon niet meer in staat zijn om onszelf te besturen.

Dus grootschalige inmenging en vooral gericht op demoralisatie. Dat betekent dat ze dus die trollen zowel extreemrechts als extreemlinks in jouw tijdlijn zetten, in de hoop dat jij op een gegeven moment denkt: "Iedereen is gek geworden." En tegelijkertijd gaan ze over alles twijfel zaaien. Want als mensen niks meer geloven, kun je ze alles wijs maken. En uiteindelijk telt nog maar één ding: wie heeft de macht? Dat is op dit moment de Russische beïnvloedingsstrategie.

En dat betekent dus dat als het mandaat van de inlichtingendienst is om onze democratie te beschermen, en onze democratie via de publieke opinie aangevallen wordt, dan heeft de inlichtingendienst eigenlijk de opdracht om die publieke opinie te gaan beschermen. Maar we hadden juist een systeem waarbij de inlichtingendiensten zich niet bemoeien met de publieke opinie. Dat is juist de kracht van democratie: vrijheid van meningsuiting. Ja, dit zijn dus echt kolossaal grote dilemma's.

Ja, en ik denk dat de kracht van democratie is dat iedereen dan mee kan praten. Er is draagvlak, maar het zijn ook ideeën en plannen.

Boogerd: Maar oké, dat is helder. Waar moet hierover gesproken worden? Jouw standpunt over de media heb je ook in klip-en-klare taal net bekendgemaakt. Waar moeten deze gesprekken gevoerd worden? De Tweede Kamer ligt voor de hand. Ja, maar pleit jij voor talkshows waarin we dit soort dilemma's bespreken? Of pleit je voor... Ja, podcasts kunnen dit altijd natuurlijk.

Luyendijk: Nee, podcasts zijn echt super goed. En dat kan nu, want 20 jaar geleden kon je dit allemaal niet doen. Ik denk dat in alle serieuze politieke partijen mensen zitten die dit vinden. Sterker nog, ik heb heel veel van hen geleerd. Waarom zie ik die mensen nauwelijks? Waarom is het altijd toch weer een Idols-show over wie het best overkomt?

Boogerd: Is het omdat die mensen dit te moeilijke vragen vinden om in het publiek over te praten? Ik bedoel, de manier waarop jij net over het verrijken van uranium en het hebben van een eigen atoombom hebben, want anders is Rotterdam plat — zo zou een politicus niet durven te praten, denk ik. En waarom niet? Omdat ze bang zijn.

Paas: Jongens, dat is toch niet zo moeilijk. Ik bedoel, als jij zulke verhalen hebt en die urgente vragen wil stellen, en je wil een talkshow op de televisie komen, wordt je uitgenodigd, word je na één minuut moeten ze een filmpje ingestart worden, want het wordt te spannend of te ingewikkeld of te saai.

Luyendijk: Dus het is gewoon: het bizarre is dat die podcast van ons van een jaar geleden de meest gedeelde van het jaar werd. Dus zelfs als zeg maar de feiten je zo in je gezicht staren dat de vraag er wel is, ga je hem nog steeds niet stellen.

Ja, ik zou toch graag van het woord "ongemakkelijke vragen" af willen, want dat hoort bij een soortgelijk woordgebruik van een heel verzorgde vakantie. Weet je, het zijn echt de urgentste vragen die ons al 80 jaar in het gezicht staren. En "ongemakkelijk" brengt ons toch weer in het comfort: het moet wel leuk blijven, het is toch vrede, wat kan er nou gebeuren?

Boogerd: Ja, maar het woord "ongemakkelijk" is misschien... ik ga het niet verdedigen, maar "urgente vragen", dat kan iedereen zeggen. Dit zijn urgente vragen, maar het wordt ongemakkelijk, daarin zit iets van: ja, jeuk, bijna niemand durft dit te bespreken. Maar goed, we zouden het ook "uitdagende vragen" kunnen noemen. Of "angstaanjagende vragen", dat is ook een goed woord. Het gaat ook over angstaanjagende onderwerpen. En ja, er zullen ook mensen zijn die denken: wow...Het is nogal wat hier besproken wordt. Maar ik zei natuurlijk al: we hoeven niet bij de pakken neer te gaan zitten en een soort onheilsverdoemenis over ons heen te laten komen. Je kan ook echt daadwerkelijk iets gaan doen. Sterker nog, ik zei al in de intro: Joris, ik kondigde jou aan als journalist Joris Luyendijk, want zo word jij al decennia aangekondigd inmiddels.

Luyendijk: Joris Luyendijk. Ja, dat is al 54 jaar zo.

Boogerd: Ja, precies. Maar inmiddels ben je ook al minstens twee decennia in de media te zien.

Luyendijk: Eigenlijk veel langer, bijna drie.

Boogerd: Ja, kijk, dat gaat snel op een gegeven moment. Er is dit jaar veel veranderd, maar ook voor jou persoonlijk eigenlijk wel. Jij hebt best wel een flinke stap genomen.

Luyendijk: Ja, ik denk altijd van: als je wil zien of iemand het meent, moet je niet luisteren naar wat hij zegt, maar kijken naar wat hij doet. Ja. En ik dacht: ja, ik denk dat de democratie echt mensen nodig heeft, voornamelijk journalisten, die uit alle macht proberen neutraal te zijn, wetend dat dat niet kan. En dat is echt heel goed. Ik wil niet in de krant een stuk over wat er

gisteren is gebeurd in Gaza door iemand die heeft besloten dat die kant slecht is en die kant goed.

Ik wil zo neutraal mogelijke brokstenen voor mijn wereldbeeld. En daarna heb je weer andere mensen die daar partijdig over zijn. Dat is ook heel goed. En zonder dat mensen partij kiezen, heb je letterlijk geen democratie meer. Dus ik wil ook zeker dat die journalistiek blijft.

Maar ikzelf ben ja, tot de conclusie gekomen dat mijn meerwaarde meer kan liggen in juist nu partij kiezen en niet meer de regels van die journalistiek volgen. Dus ik heb ook geen perskaart en ik beroep me ook niet meer op de voorrechten die de journalistiek terecht heeft, zoals bronbescherming en al die dingen. Dat heb ik allemaal niet meer, omdat ik nu ook gewoon precies wil zeggen dat ik denk dat de Oekraïners de Russen tegenhouden, dat als Oekraïne valt, we in enorm gevaar zijn, dat we sowieso in enorm gevaar zijn omdat de Russen echt diep onze democratie proberen kapot te maken, omdat ze doorhebben dat die democratie, dat succes wat democratie brengt, de echte bedreiging is.

Als je Polen neemt: Polen heeft nu een economie van 1000 miljard. Weet je, dat is enorm gegroeid. Jona van Loenen zei het laatst: die zijn rijker dan Japanners nu. Waarom zijn ze dat? Omdat ze bij de EU zijn gekomen en ontzettend zijn gaan handelen. Hoe ziet dat eruit vanuit Rusland? Dat succes van Polen is een bedreiging voor de claim van Poetin: wij Slavische volkeren hebben een dictator nodig. Nou, als Oekraïne ook weer zo succesvol wordt... Dus we zitten in een existentiële strijd, maar dat voelen we zelf niet. We denken: die Poetin, wat kan ons het schelen? Maar Poetin is heel geïnteresseerd in ons. Die strijd moeten we winnen. Dat is echt heel belangrijk. Dit is de oorlog, het conflict van onze tijd. Daar ben ik nu echt van overtuigd.

Boogerd Maar jij zegt: er zit een existentiële strijd. Die moeten we winnen. En daarom besluit ik om een perskaart in te leveren, te stoppen als journalist en op een andere manier bij te dragen aan die... Hoe zou je jezelf nu noemen? Activist. Is dat woord dan...?

Luyendijk: Ja, dat vind ik treurig hoe negatief die term is geworden.

Boogerd: Ja, voor mij niet, maar ik bedoel het ook niet als negatieve term. Nee. Ja, ambassadeur of...

Luyendijk: Ja, ik zeg maar gewoon schrijver. Ja, dat ben ik nog steeds, en praatjesmaker. Maar het stelt me ook in staat om fondsen te werven.

Boogerd En daar gaan we zo meteen uitgebreid bij stilstaan, want dat is ook heel belangrijk. Maar jij dacht dus: ik kan beter gewoon de journalistiek, en dan die pretentie die je moet hebben om objectief te zijn, dat kan ik beter laten varen, want dan kan ik me vrijer uitspreken. Ja. En me inzetten eigenlijk om de strijd te winnen.

Luyendijk: Ja, waarbij nog steeds de belofte aan mijn lezers is: als ik ontdek dat ik het fout heb, zal ik dat meteen zeggen. En dat is misschien wel het verschil met sommige mensen die op een gegeven moment besluiten: weet je, right or wrong, ik ga gewoon Benjamin Netanyahu verdedigen. Die heb je ook bij de Telegraaf of zo. Zo ben ik niet. Ik blijf op zoek naar de weerlegging van mijn eigen ideeën, omdat dat de beste manier is om te testen of... Ja, ik probeer zoveel mogelijk te denken in hypothesen, maar ik vind de hypothese "als Oekraïne valt is onze vrijheid rechtstreeks in gevaar" zo overtuigend dat, totdat er overtuigend tegenbewijs komt, ik zeg dat ik me wil inzetten om die overwinning van Poetin minder waarschijnlijk te maken.

Boogerd: Doet het ergens pijn om de identiteit van journalist in te leveren?

Luyendijk: Nee, eigenlijk niet. Nee. Ik zie ook wel met pijn in het hart de teloorgang van de journalistiek. Als ik dus nu een stuk schrijf voor de NRC: vroeger had je dan 2500 woorden, dat is tien bladzijden in boekvorm, en daar had je gewoon vijf, zes van dat soort artikelen in het zaterdagse bijvoegsel. En nu moet je blij zijn met 1500 woorden. Dat zijn zes pagina's in boekvorm, niet tien, maar zes. Hele grote stukken wit op zo'n pagina, maar het mogen niet meer woorden zijn. En het honorarium daarvoor is nu zo laag dat je het er echt niet meer van kunt doen.

Weet je, als ik zo'n stuk schrijf, dan ben ik daar bijna een week voltijds mee bezig om dat uit te denken. Ik schrijf een eerste versie, ik gooi het weg. Ik schrijf een tweede versie, ik gooi het weg, dan gaat het nog heen en weer. En dat is nog los van alle research die ervoor zit. En dan krijg ik €800. Dus je kunt dat niet meer doen nu. En dat heeft ook te maken met dat die kranten in handen zijn gevallen van commerciële partijen die winst de hele tijd afromen in plaats van terug investeren in de journalistiek. En dat doet me ontzettend pijn om te zien.

Boogerd En je gaat je nu inzetten ook voor Oekraïne. Dat zei je al, hè, van het existentiële strijd. Hoe ga je je inzetten? Wat ga je doen dan?

Luyendijk: Ja, dus het begon eigenlijk een beetje zoals veel dingen in mijn leven: het ontstaat gewoon een beetje. Ik kreeg op een gegeven moment een berichtje van vrienden van Oekraïne. Dat is een plaatsje wat ik nog steeds moet opzoeken op de kaart, maar dat is heel klein. En die zeiden: "Ja, we hebben een winteractie voor generatoren voor het front. We hebben nu €5000 en we zien dat jij mee bent geweest naar Oekraïne en dat je er wel eens wat over zegt. Zou je er wat willen doen?" En toen dacht ik: "Oh ja, natuurlijk."

Ja. En toen was het tweede kerstdag en die kou was echt naar. Het was echt koud in Nederland. Ja. En toen had ik zo'n ingeving. Ik zei: "Heeft hij het ook zo lekker warm?" De Oekraïners niet." ...En vervolgens dus laten zien van hoe weinig geld het eigenlijk kost om in Duitsland gewoon off-the-shelf een generator te kopen en hoe die echt in een paar dagen bij die jongens en ook meisjes aan het front is. Waar het min 20 graden was, waar die veldhospitaal geen stroom hebben, waar ze dus ook de drones niet meer kunnen laten vliegen en waar het gewoon ontzettend koud is.

En toen ben ik gaan posten, enzovoort, en er was zo'n ontzettende respons. Mensen met een grote naam, zoals Femke Halsema, Dolf Jansen, Alexander Klöpping, Claudia Breij, en een aantal van die mensen. En dus uiteindelijk kwamen we uit op gewoon echt driekwart miljoen zo.

En dat is dus een gigantische hoeveelheid ja, powerstations, generatoren en meer. Het heel bijzondere is: dit is een oorlog waarbij je eigenlijk de ministeries helemaal overslaat. Die organisaties die nu al vier jaar bezig zijn, bij wie ik aanhaakte, die krijgen gewoon appjes van commandanten aan het front die zeggen: "Nou, dit is stuk, dit is stuk, hier hebben we tekort aan. Kun je dat gaan kopen?"

En dan gaan ze hier werven, dan kopen ze het, dan zetten ze het op de auto en dan brengen ze het daar naartoe. En dat is dus ook: geen strijkstok, en ook al die procedures — die op zich heel belangrijk zijn en waardevol als het om publiek geld gaat — die heb je niet, want dit is geen publiek geld. En op die manier zie je eigenlijk dat in het klein op dit moment, en dit gebeurt in heel Europa, burgers bezig zijn om de gaten te vullen die vallen. Zeker nu de Amerikanen zich teruggetrokken hebben, maar ook omdat ze al vier jaar in die slepende oorlog zitten.

Boogerd Ja. En ook als je jouw BlueSky Timeline en LinkedIn volgt, dit is echt jouw ding nu. Jij bent hier nu heel veel mee bezig. Je bent een actie gestart. Ik zag je net al je telefoon checken met die crowdfund.

Luyendijk: Ja. Nee, maar ik krijg dus, je hebt zo'n website "why donate", hè. Nederlandse website. Echt goed, echt heel groot gebruikersgemak. Maar die geeft je iedere dag, iedere keer een e-mail als iemand doneert. Ja, als je dus een beetje van data houdt, enzovoort, en dan zat ik het door te kijken toen ik vanochtend wakker werd, en dan zie je: 3:41 uur, iemand geeft €100. Maar het zijn dus inmiddels vijf...

Ik had voor deze bijeenkomst de nieuwe fundraiser gemaakt. En dan had ik hem alvast zondag online gezet. En dan ja, dan ging het dus lopen en dan zie je dat dus binnenkomen en dan ga je kijken: "Jeetje, en wat werkt dan het best?"

Boogerd En oh, en sommige mensen die slapen slecht door alle notificaties die ze krijgen van alle likes enzovoort op social media. Maar jij krijgt het van donaties die binnenkomen.

Luyendijk: Ja, het is natuurlijk totaal sociaal wenselijk. Het is eigenlijk hetzelfde als een like, maar nu is het sociaal helemaal geaccepteerd, want het is een like in de vorm van een donatie aan mensen die het extreem hard nodig hebben.

Boogerd: Ja. Je brein werkt het als dezelfde prikkel, denk ik, maar het is totaal heel lekker gevoel toch als je als je veel kunt geven.

Luyendijk: Het is echt fantastisch. En helemaal als het dus gewoon... kijk, wij zijn geen krijgers als land. We hebben in 1672 al een huurleger ingehad. Weet je, wij kunnen dat gewoon niet. En dat maakt ons ook zo leuk: dat we ook dat hele militaristische macho-gedoe, dat doen wij niet. Onze vorige premier Rutte ging op de fiets naar zijn werk. Dat dus. Dat moeten we misschien ook bedenken

Boogerd: Maar ze kunnen in Indonesië een beetje anders over denken, natuurlijk.

Luyendijk: Dat was gewoon afslachten. Ja. Goed vechten is iets anders. Maar dat komt ook omdat ze zo ontzettend slecht werden aangestuurd door onze politiek. Net als in Srebrenica. Het zijn vaak niet onze militairen het probleem. Het zijn de politici die hen met een verkeerde opdracht en de verkeerde wapens het veld insturen.

Boogerd: Je noemde net die generatoren. Je bent nu bezig met vrouwen die...

Luyendijk: Ja. Nou, kijk, toen jullie me uitnodigden en zeiden: "Kom, je krijgt ook een honorarium van €450." En toen dacht ik: wat nou als ik dat honorarium als een soort eerste donatie aan dit doel geef en dan vraag aan het publiek: zou u wellicht — en dat hoeft natuurlijk geen €450 te zijn — maar zou u ook iets kunnen doen?

En vergeet niet: ook als je €5 geeft, dat aantal donateurs gaat daarmee met één omhoog, en die Oekraïners zien dat ook. En het psychologische effect van als ze zien dat hier mensen dat geld geven, dat is enorm. En uiteindelijk houdt Oekraïne de oorlog vol omdat het moreel. Dat steun je echt direct.

En ja, ik dacht: ik had ook al een goed doel gevonden. Want ik dacht: hoe kan ik nu mensen het diepst raken in hun ziel, daar in Amersfoort? En toen dacht ik: babytjes. Maar ook even serieus: iedereen die hier kinderen heeft — dat moment dat je hoorde dat je vader of moeder zou gaan worden, dat is echt één van de allermooiste momenten die een mens gegeven is.

En als je dan meteen daarna moet denken: "Oh god, maar over zes maanden wordt het geboren en dan is het winter, en een zuigeling kan zichzelf niet warm houden." Dat prachtige moment direct door angst wordt overklust. Terwijl als je dus nu, ondanks alles wat ze hebben meegemaakt, er nog steeds voor kiest en gezegend wordt met een nieuw leven, dat is het ultieme vertrouwen in de toekomst. En ik dacht: als ik dat nou met een paar stiltes zeg tegen zo'n zaal..

applaus

Luyendijk: Er is dus inmiddels al €26.000.

Boogerd: Wat is je streefbedrag?

Luyendijk: Nou ja, ik had als streefbedrag eerst €2000. Oh ja, we zien het hier ook. Ja. En toen €20.000, maar ik heb nu maar even naar €40.000 verhoogd. Ja, je verhoogt gewoon natuurlijk.

Boogerd Zeg nog even snel en dan gaan we door naar het volgende onderwerp: hoe mensen dit kunnen vinden, voor de mensen die ook luisteren.

Luyendijk: Ja. Dus als je "why donate" intikt, is dat de website, en dan "help Oekraïners veilig bevallen". Als je dat intikt, dan kom je er wel. Voor de mensen hier is het inderdaad Hope4Ukraine, één van de fantastische organisaties die dit allemaal doen.

Boogerd: Leuk dat je dat noemt. Inderdaad. Hope4Ukraine, want er zit best een bijzonder verhaal aan vast, wat ik de moeite waard vond om hier ook te bespreken. Dat bijzondere verhaal daarachter. En dan wil ik eigenlijk Gerben Huisman naar voren vragen, want ja, dat is de... Ja. De voorzitter van Hope for Ukraine ben jij toch? Ja. Ja, dat de ontstaansgeschiedenis is best wel bijzonder, hè. Jullie begonnen al heel snel na de invasie.

Huisman: Klopt. Ja. Ja. Vanuit onze kerk begonnen we eigenlijk met een paar mannen die dachten: "We moeten iets doen." Dus we begonnen met bidden. Dat is vrij overzichtelijk. Maar wat kun je nog meer doen? Ja, we dachten, dan haalden we materiaal op en zo gingen de eerste vrachtwagens naar Oekraïne. En inmiddels zijn dat er meer dan 470 geworden.

Boogerd: Ja. En je bent zelf ook veel in Oekraïne geweest?

Huisman: Ja, inmiddels 11 keer; afgelopen februari was dat voor de elfde keer.

Boogerd: En wat was nou een indrukwekkend moment dat je daar hebt meegemaakt?

Huisman: Ja, dat was eigenlijk de eerste keer. Ik was met mijn zoon, die er vanavond ook is, en met een goede vriend van ons, er half april 2022 in Irpin, vlakbij Kiev. De Russen waren twee weken weg. En je moet je voorstellen: die stad was doodstil. De stad van 70.000 mensen, er waren er nog 4000.

Wij mochten erin omdat we humanitair waren, en we zaten in een bovenzaal van de kerk. Er was geen licht, geen elektriciteit, geen stromend water, niks. En we zaten met 50 mensen in een kring zeg maar. En ze zaten daar elke avond en vertelden wat ze mee hadden gemaakt en begonnen te bidden en daarna gingen ze zingen in het Oekraïens. Ik verstond er geen woord van. Nog steeds niet trouwens. Maar de tranen stroomden me over de wangen.

En ik zei tegen Oxane, de dame met wie we samenwerken: "Wat gebeurt hier? Wat zingen ze?" En ze zongen: "U bent mijn God. Ik vertrouw op U. Ik hou van U. U zorgt voor mij." En toen zei ik: "Wat voor mensen zitten hier?" Ze zei: "Nou, hier zitten mensen wier gezin is vermoord. Hier

zitten mensen wiens huis kapot is, waarvan ze niet weten waar de familieleden zijn, waarvan alles weg is." En toen dacht ik: hoe krijgen ze dat voor elkaar? Dat vond ik ja, dat was heel bizar om mee te maken.

Boogerd: Ik begreep ook dat jullie heel vaak als jullie in Oekraïne zijn naar kerken toegaan. Ja, klopt. Waarom specifiek kerken? Waarom gaan jullie aan de slag met kerken?

Huisman: Omdat we merken dat kerken zo'n belangrijke positie en rol hebben daar in Oekraïne. Zij zorgen ervoor dat het land geestelijk gezegend wordt, zeg maar, hoe moeilijk de tijd ook is. Maar ook gewoon zorgen dat er eten wordt uitgedeeld, dat de huizen worden herbouwd, dat er contacten zijn met militairen, dat ze veteranen opvangen. Zij zijn eigenlijk een soort sociale organisatie die dwars door alle lagen van de bevolking loopt.

De kerk waar wij mee samenwerken in Irpin was ook door de staat aangewezen als humanitair hub. Want toen de Russen kwamen, vertrokken alle overheidsdiensten, maar zij bleven. Zij hebben dus met gevaar voor eigen leven mensen uit bezet gebied gehaald, zelfs een keer een busje met huisdieren, maar ook mensen voorzien van pampers, van incontinentiemateriaal, met gevaar voor eigen leven door de straat heen rijdend, vol gas, zigzaggend om iets te brengen op plekken waar de Russen op dat moment ook waren.

Boogerd: En wat doen jullie nu met name?

Huisman Ja, wat wij doen is die transporten brengen wij, maar we brengen ook gewoon Nederlanders mee. Dit zijn zo'n 800 man. Nou, een hoop die gewoon mee kan, en dan gaan we huizen herbouwen, en dan hoeft je echt geen bouwvakker voor te zijn. Ben ik ook niet. Maar als je iets wil doen, dan kun je iets doen. Dat is onze overtuiging. Dus we bouwen aan huizen. 600 man inmiddels, 125 huizen of helemaal gebouwd of deels gebouwd.

Maar we doen ook bemoedigingsreizen, en dan bouwen we niet, maar dan spreken we met soldaten, met weduwen, met jongeren, en we nemen kaas en stroopwafels mee. Dat doet het heel goed. En dan praten we eigenlijk over gewoon over het leven. We bidden samen en we zijn er gewoon voor die mensen.

Want Joris zei het al, hè: het feit dat wij daar zijn, ze verklaren ons voor gek. We vertrekken uit een veilig land, laten ons gezin achter, rijden 2000 km, en dan zeggen we ook nog: "Neem even €1000 mee, want dan kunnen we de aannemer betalen en het bouw materiaal." We zijn er een week en we bouwen ons helemaal... nou, we zijn echt hard aan het werk en gaan weer terug. En zij denken: "Hoe dan?" En dat geeft zoveel bemoediging aan de mensen daar.

Boogerd: Heel bevlogen verhaal. Ik kan me voorstellen dat er inderdaad mensen zijn die denken: "Nou, ik wil daar misschien wel naartoe. Echt handen uit de mouwen steken, helpen." Wij gaan elke maand die kant op. Dus ja, schrijf je in via onze website, ga met ons mee. Maar we zoeken ook nog steeds goederen die we kunnen krijgen, en chauffeurs, of iemand die zegt: "Nou, ik heb wel een trekker en een trailer over en maak er maar gebruik van."

Boogerd: Mooi. Dankjewel, Gerben Huisman. [Applaus]

Ik vond hem wel interessant, hè. Het werd net ook bij Gerben van Hope4Ukraine duidelijk dat het een echt christelijke organisatie is. Is het toeval dat jij bij hem bent uitgekomen? Is het een christelijke organisatie?

Luyendijk: Nou ja, ik denk dat mensen in het geloof heel veel aanknopingspunten lijken te vinden voor solidariteit. En ik denk dat bijna iedere gelovige het leven opvat als een opdracht om

een goed mens te zijn. En dat betekent ook dat je mensen in nood helpt. En ja, kruistochten, ik weet het allemaal, maar dat is mijn moeder in mijn hoofd.

Woest, woest was over de kruistochten. Woest atheïstische moeder. Nee, nee, maar ze is ook niet meer, dus dat scheelt ook.

Paas: Nee, maar ik bedoel ja, jouw moeder. Nee, maar het is best lang geleden die kruistochten.

Luyendijk: Ja, maar weet je, als je niet mocht studeren en je man bijna geëxcommuniceerd werd door je vader omdat hij niet katholiek was enzovoort, weet je, al dat soort onzin. Er is zoveel onderdrukking gerechtvaardigd aan de hand van de Bijbel, dat denk ik atheïsten niet zien wat die Bijbel nog meer is.

En ik denk dat op zo'n moment als dit, met Gerben, en dat vaker, dat je dat hele deel... Ja, ik denk dat nog steeds atheïsten ook denken: als je dat deel weer gaat eren, krijg je er de vrouwenonderdrukking ook weer bij. Ja, dat is de grote zorg bij atheïsten.

Boogerd: Je krijgt dan altijd het volledige pakket van elk beeld wat iedereen heeft van religie of van christendom specifiek.

Luyendijk: Ja, ik denk dat dat trauma wat nog steeds in de samenleving heerst vanwege de onderdrukking van LGBTI en van vrouwen, dat dat niet geheeld is. En dat is niet zo raar, want daar is gewoon 2000 jaar aan gewerkt om dat trauma te laten ontstaan.

Boogerd: En jij zit nu aan een andere kant verrast door die andere kant? Heb je zoiets van: oké, ik wist niet dat deze wereld er ook was, zo in elkaar zat?

Luyendijk: Nee, ik had al in het Midden-Oosten heel veel oog gekregen voor de positieve rol van de islam daar. Maar dit is ook weer een heel nieuwe kant. En ik denk ook dat ja, dus wat precies Gerben zegt: iedereen trekt zich terug van de overheid, maar de kerk blijft, hè.

Het klinkt bijna als Balkenende. Ja, dus ik ben ja, mijn atheïstische vriendjes van Amsterdam zullen natuurlijk zeggen: "Zie zo snel gaat die besmetting. Je gaat al praten als een CDA'er."

Boogerd: Ja, maar goed. Ja, dus dat is wel iets nieuws wat je ontdekt. Of het is iets wat je herontdekt.

Luyendijk: Ik denk het idee bij religie is ook, en eigenlijk in vrijwel alle religie zit het idee van offers, en dat zat in de islam ook. En dus ik denk dat een beroep op offerbereidheid, in de zin van ook financiële offers brengen enzovoort, eigenlijk natuurlijker naar voren komt dan in dat hele calculerende atheïstische denken — en dat is ook een karikatuur, want je hebt ook humanisme enzovoort. Maar je hebt ook zeker in Amsterdam een hoop mensen voor wie het gewoon allemaal een transactie is, van: oké, maar Oekraïne, maar wat heb ik daar dan aan?

Paas: Je hebt natuurlijk heel veel mensen die op individuele basis, of ze nou gelovig zijn of niet, tot heel mooie dingen in staat zijn. Maar dat je een hele infrastructuur hebt liggen met in elk dorp een locatie om de hoek waar je elke week een collectezak onder je neus gehangen wordt en de Tien Geboden voorgelezen worden of iets in die aard, en waar je hoort over een hele wereld en waar gebeden wordt voor de armen — een soort vanzelfsprekende, onnadrukkelijke maar constante confrontatie met de feiten.

Dat hangt minder af van de zeer begaafde individuen. Het biedt een infrastructuur waar heel veel mensen aan mee kunnen doen, ook de mensen die misschien van nature niet direct supervrijgevig zijn of niet ontzettend geraakt worden. In een kerkelijke setting ontkom je er niet

goed aan om daar constant mee in aanraking te komen. Ik denk dat dat zeg maar het huiselijke is van de vrijgevigheid.

Luyendijk: Ik denk wat ik zelf heel interessant vind om te ontdekken is: ik dacht altijd dat als je je met ellende gaat bezighouden en probeert die ellende minder te maken, je daarmee veel meer geconfronteerd wordt met die ellende. Dus dan word je eigenlijk nog wanhopiger. En ik denk dat dat ook veel mensen ervan afhoudt, omdat ze denken: "Ja, de wereld gaat al zo slecht, moet ik er nog meer in."

En ja, ik weet zeker dat als je Gerben langer zou spreken, hij ook verhalen kan vertellen over hoe je er echt helemaal kapot van kunt zitten. Wat ik nooit had voorzien is dat er dus iets bij komt waarvan ik het bestaan eigenlijk niet echt vermoedde: dat enorme gevoel van verbinding, zowel met mensen daar als met de mensen hier met wie je dit allemaal regelt.

Als je dus nu de onderste opiniepeilingen leest, is die verbinding ongeveer hetgeen wat mensen het meest missen. Het wij-gevoel.

Boogerd: Maar dat horen we in de podcast ook telkens: gebrek aan betekenis, gebrek aan zingeving, gebrek aan verbinding.

Luyendijk: En ik merk dus dat als ze dan in de apps rondgaan van: "Wow, er is een vermogende particulier geweest die een ton heeft gegeven," of "Wow, heb je gezien, 150 mensen die een kleine donatie hebben gedaan," dat samen vieren van die overwinningen ja, enorm werkt. En ook het samen incasseren van tegenslagen werkt ook verdiepend.

Paas: Ja. In termen van zingeving is dit wel leuk, hè?

Luyendijk: Ik leer iets heel nieuws, Stefan. Ik was altijd een ontzettende individualist. Mensen helpen, echt verbonden raken met mensen ver weg

Paas: Dat is apart om op je 54e te zeggen: ik leer nu iets nieuws.

Luyendijk: Ik was altijd een individualist. Ik was ook altijd freelance, hè. Ik zorgde ervoor dat ik nooit ergens in dienst was. Alleen bij The Guardian twee jaar. Maar zelfs daar had ik formeel geen dienstverband. Ik wilde nooit ergens in dienst. Ik wilde niet naar personeelsfeestjes. Ik wilde niet vergaderen. Ik wilde helemaal niks met andere mensen te maken hebben.

Laat mij maar gewoon in mijn eentje. Wel heel veel bilaterale relaties. Ik heb enorm veel verschillende mensen die ik ken. Dat helpt me nu ook met Oekraïne, omdat ik iedereen met elkaar kan verbinden. Maar ik wilde nooit onderdeel zijn van een groep. En dat is nu anders.

Paas: Laat mij maar in mijn eentje schrijven over het belang van gemeenschappen. Ja. Nou, ik denk serieus dat heel veel mensen dat doen, hè.

Boogerd: Maar dan schets je eigenlijk ook dat dit nieuwe bestaan, als ik het even groter maak, voor jou ook echt een bron van zingeving is in jouw leven.

Luyendijk: Ja, ik... dat woord "zingeving".

Boogerd: We moeten echt een hoop woorden gaan vervangen, want dan verliest dat zijn allergie.

Luyendijk: Ik voel een beetje ongemak bij het woord. Ja, het is net zoiets als "regelgeving". Ik vind het echt zo'n vreselijk woord. Het brengt een nieuw.

Boogerd: Ik hoop dat mensen nog woorden blijven insturen. We hadden trouwens voor "uitdagingen" al iemand die "kans" voorstelde. En iemand anders zegt "opdracht" of "taak". Taak. Kwestie, vraagstuk, dilemma. Ja, er wordt goed meegedacht. En misschien ook "zingeving" is welkom als jullie weer wat insturen.

Maar serieus: is het voor jou verrijkend voor je leven, of geeft het je een bron van... ik doe iets van betekenis op deze aarde? Want als journalist had je dat daarvoor ook.

Luyendijk: Nou ja, voorheen ook. Want die boeken die — om de zoveel tijd klopt dan een lezer aan die zegt dat het boek heel belangrijk voor iemand is geweest. En dat is fenomenaal. En ook ja, het is ook zo'n eer om in iemands hoofd te zitten. Bijna nog intiemer dan die andere dingen waarbij je een lichaamsdeel in een ander lichaamsdeel stop

[Dit laatste laat YouTube weg in de transcriptie, zoals meer 'gevoelige uitingen, Peter Olsthoorn]

Het is echt iets dieps. En die boeken hebben heel veel mensen bereikt. Maar het is wel een uitzonderlijk eenzaam bestaan. Dat is zeker hoe ik het aanpakte: ik schreef. Eerste versie gooide ik weg, tweede versie gooide ik weg. Was ik echt twee, drie jaar voltijds bezig met alleen maar schrijven, met al die woorden in mijn hoofd en nog de woorden die erbij moesten. En uiteindelijk was het effect er ook wel naar. En dat weet je — ik zeg het in alle valse bescheidenheid — dat ik één van de bestverkochte nonfictieschrijvers van mijn generatie ben. Ja. Dus het had echt wel effect, maar het was ook ontzettend solitair, borderline eenzaam.

Paas: Is dat een belangrijk verschil dat je door wat je nu doet ook nog heel erg modern wordt, maar meer verbinding ervaart?

Luyendijk: Ja. Ja. Zeker. Ik voel me ook echt minder ongemakkelijk bij andere mensen.

Paas: Maar hoe dan? Wat voor ongemak voelde je eerst dan en voel je nu niet meer?

Luyendijk: Ja, is de professor. Ja, dus ik heb heel vaak de indruk bij mensen dat ze mijn intensiteit niet trekken. En daar wist ik van: ik moet mezelf dan dus dempen en aanpassen. Dan heb ik een innerlijk conflict, of ik doe het niet en dan heb ik een extern conflict. En ik accepteer nu dat externe conflict.

Femke Halsema zei het echt fantastisch bij Zomergasten: ze zei: "Weet je, en nu denk ik: ze doen het er maar mee." Ja. En dat is echt zo'n goede zin. Ik zou haar dat echt aanbevelen. Dat moet de titel worden van je volgende ding.

Boogerd: Want je zou denken: als je je meer gaat begeven in de gemeenschap, dan ga je meer aangepast gedrag vertonen. En jij zegt: ik ga me juist meer onaangepast gedragen. Dat heeft meer in de gemeenschap gevonden dan dat het me dichterbij heeft gebracht. Nou, maar misschien gedraag ik me niet onaangepast, maar op een of andere manier is er een intern conflict in mij opgelost waardoor die intensiteit mensen niet meer tegen mij inneemt.

Paas: Nou ja, die intensiteit was eerst, toen je alleen boeken schreef, misschien een intensiteit die vanuit je eigen innerlijke gedrevenheid voortkwam en ergens altijd een soort schuldgevoel opleverde van: ja, ik ben eigenlijk mensen mezelf aan het opdringen. Nu ben je verbonden geraakt met andere mensen die je hulp nodig hebben. En die intensiteit heeft ook iets van: ik doe het voor anderen. Toch?

Luyendijk: Stefan, mijn vorige boek heette "De Zeven Vinkjes" en ging erover dat mannen zoals ik nooit het idee hebben dat ze zich opdringen. Die denken altijd: "Wat fijn dat de wereld eindelijk

door heeft dat ik eens een keer aan het woord moet komen." Nee, nee, dat schuldgevoel was er niet.

Paas: Nou, maar ik was toch even nieuwsgierig. Die intensiteit is er nog. Ja. Eerst was je er ongemakkelijk onder, nu niet meer. Maar dan heeft dat toch een reden. Ik dacht in mijn onnozelheid: misschien heeft dat iets te maken met dat je nu het idee hebt dat je het echt voor anderen doet.

Luyendijk: Ja, dat kan het wel voor een deel zijn. Ja, maar het is denk ik ook dat ik niet goed wist wat ik nou aan moest met die via de intensiteit verkregen inzichten, omdat ze eigenlijk... wat deden ze nou? Uiteindelijk zeg maar nuanceren en problematiseren. En dat hoorde bij vreedestijd.

Ja, wat kon je anders doen dan gewoon laten zien dat dingen nog ingewikkelder lagen dan de mensen al dachten? Ja, dat is een beetje wat mensen bij sociale wetenschappen de afgelopen 25 jaar hebben geleerd: problematiseren. En dat is ook eigenlijk het enige wat ze kunnen, vrees ik nog wel eens, weet je. Ze kunnen geen riolering aanleggen, zeg maar.

En ergens had ik dus een... Ja. En ik kan me ook wel voorstellen dat mensen dachten: daar komt hij weer met een nog verdere nuancering of een nog verdere problematisering. En dan? Maar ja, het was vrede. Het leek allemaal gewoon wel goed te lopen. En nu heeft het wel een soort punt.

Boogerd: Geen vreedestijd meer, ook geen oorlogstijd. Je zocht naar een nieuw woord. Iemand heeft ook meegedacht die zegt: ja, wat een beetje tussen vrede en oorlog in zit, is "voorlog". Ja, daar moeten we misschien nog heel even over nadenken. Ik weet niet of dat er wel is.

Boogerd: Ja, wat misschien wel aardig is: nu een beetje toch naar het einde van dit gesprek toe kruipen. Er luisteren best wel mensen naar deze podcast, ook mensen die zich in Den Haag in bepaalde regionen bevinden. Wat zou nou een soort boodschap kunnen zijn? Stel dat jij 30 seconden het woord krijgt, Joris, of een minuut, mag ook twee minuten in een podcast. Wat zou jouw boodschap zijn voor leiders van nu? Of stel dat jij zelf een leider zou zijn, wat zou jij willen zeggen? Ja, het is een flinke vraag die ik even zo bij neerleg.

Luyendijk: Ja. In het algemeen gewoon: maak het jezelf eens wat moeilijker. Dat is eigenlijk voor iedereen, weet je. Dus als jij in een organisatie werkt en iemand brengt er sprake van: "Hé, die tech-afhankelijkheid is echt heel erg zorgwekkend, en er zijn inmiddels Europese alternatieven. Sleeswijk-Holstein is al bijna helemaal af van de Amerikaanse tech. Waarom doen wij dat niet?" En iemand anders zegt dat, dan kun je je mond houden, je kunt een beetje wegstijgen, of je kunt zeggen: "Wat goed dat je het zegt, want ik wou dat eigenlijk ook al zeggen."

En je hebt heel veel van dit soort mini-beslissinkjes in je organisatie, waarbij je mede bepaalt wat veilig wordt om te zeggen en wat niet veilig wordt om te zeggen. En veranderingen komen heel vaak zo tot stand: het verschuiven van een consensus.

En voor de rest ja, weet je: als je het geld hebt, isoleer je huis. Hoe minder fossiele brandstoffen we gebruiken, hoe beter, langs alle vlakken. Wij sturen nog steeds zo ontzettend veel geld naar Rusland voor fossiele brandstoffen als Europa. En als we het niet direct doen, doen we het indirect doordat we nog steeds fossiele brandstoffen gebruiken en daarmee die prijzen omhoogstuwen. En het is toch evident dat we daarvan af moeten. Dus zelfs als je zegt: ik ga niet geld naar Oekraïne sturen — als jij je eigen energieverbruik naar beneden brengt, maak je het ook al beter. En zo heb je heel veel kleine dingen.

En voor de rest: iedere fundraiser die ik hou, moet je gewoon diep in de buidel tasten Ja, maar dan liefst verdeeld over tien donaties, zodat ik tien keer dat moment heb.

Boogerd: Stefan, eigenlijk een beetje dezelfde vraag aan jou: als jij de leiders van dit land theologisch in het oor kan fluisteren. Wat zou je dan...?

Paas: Ja, ik weet niet of het theologisch is, maar ik heb net de biografie van Navalny uitgelezen. Patriot. Ken je dat boek? Het is echt hartverscheurend, ook vanwege zijn... dus Alexei Navalny die in 2021 terugging naar Rusland na vergiftigd te zijn door de FSB, en die in februari 2024 in de gevangenis is overleden. Waarschijnlijk ook vergiftigd.

Zijn biografie, zijn dagboek, is aan de ene kant een ongelooflijk dapper, humoristisch, cynisch-humoristisch verhaal, maar ook een soort... Er staat iets in dat me nog het meest trof: dat contrast. Met ja, ik moet het zo zeggen: dat verdorven regime. Het gaat niet over het Russische volk, maar over de klik van Poetin, enkele tientallen om hem heen, die zo door en door corrupt en leugenachtig zijn. Daar kun je geen voorstelling van maken. Als je dat boek leest, dan heb je er geen enkele illusie meer over dat je dat regime op geen enkele manier ook maar Oekraïne moet laten overnemen of hier zijn gang moet laten gaan.

En Navalny schrijft op een gegeven moment — en dan kom ik bij de politici die dat ook laat zien — dat er iets op het spel staat. Dat is de ernst waar we het over hebben. En een verhaal, en dat verhaal voor hem is gerechtigheid, en wat hij combineert met waarheid.

Navalny is in een latere fase van zijn leven gelovig geworden. Dat doet hij ook een beetje ironisch over, zeg maar. Hij heeft allemaal atheïstische vrienden. Dus het is een beetje van... maar ondertussen is het wel serieus voor hem. Het houdt hem op de been. En dan leest hij de Bergrede in de gevangenis. Die doet hij in vier talen. Want ja, je moet toch je tijd doorkomen in de gevangenis. Dus hij doet van alles.

Maar dan citeert hij die tekst in zijn laatste verweer voor de rechtbank. "Zalig zijn degenen die honger en dorsten naar gerechtigheid, want zij zullen verzadigd worden." Hij had een prachtige toespraak, heel scherp. "In Rusland leren wij constant dat als je op zoek bent naar gerechtigheid, je alleen staat. Niemand interesseert het niemand."

Dat is wat het Poetin-regime constant uitdraagt, en wat je aan de Amerikaanse kant ook steeds meer vindt: waarheid doet er niet toe. Het doet alleen maar ertoe wat wij vinden en of we nog wat meer geld naar onszelf toe kunnen harken.

Volstrekt moraallos. En hij laat zien: het heeft hem zijn leven gekost. En hij zegt: maar ergens moet het beginnen. Als je begint, zijn er misschien maar weinig mensen die veel offers moeten brengen. Maar misschien wordt het op een gegeven moment meer, om meer mensen te zijn en minder offer hoeft elk individu te brengen als je het samen gaat dragen.

Hij zegt: "Ik heb op geen moment getwijfeld dat dit de moeite waard is om een leven voor in te zetten." En ik dacht: ja, als je iets in de oren moet fluisteren van politici, of wie dan ook, of ons allemaal misschien wel: waarheid en gerechtigheid doen ertoe, mensen. Je wil niet in een situatie terecht komen — wat zo verleidelijk is in een wereld als de onze — waarin je cynischer gaat worden. Het werkt alleen maar dit soort figuren in de hand, mensen zoals Poetin. Laten we blijven geloven dat dat belangrijk is en dat het de moeite waard is om voor te strijden.

En dat is denk ik ook een groot verhaal dat we hier met elkaar moeten blijven vertellen. Dat helemaal niet wil zeggen dat wij zuiver zijn of dat er niks mis met Europa is. Maar ik geloof toch

dat we hier nog altijd een samenleving hebben waar rechtvaardigheid en waarheid ertoe doen. Dat we dat met elkaar nog normaal vinden.

Applaus

Boogerd: Dat is een ontzettend lang verhaal om iemands oor in te fluisteren.

Paas: Ja, ik denk dat de politicus op dit moment ergens anders is gaan zitten. Maar goed, ik meen het wel. Ja, het heeft me echt geraakt.

Boogerd: Nou, het mooie van wat jullie vertellen vind ik dat het een combinatie is van enerzijds gewoon de heel praktische maar ook heel belangrijke boodschap voor nu: steek je handen uit de mouwen, draag iets bij, help.

En ook op beleidsmakers, politici: hou je bezig met big tech, met AI, met hoe gaan we slim om met onze defensie? Tot en met: moeten we uranium verrijken? Het gaat over dat soort thematiek, maar het kan ook niet losstaan van een soort morele of theologische boodschap, een verhaal over waarden, dat toch altijd daarmee gepaard moet gaan.

Paas: Iemand zei ooit: als je iets hebt om voor te sterven, dan weet je ook waarvoor het de moeite waard is om voor te leven, hè. Want het gaat er niet om dat je het martelaarschap zoekt, zeg maar. Dat heeft Navalny ook niet gewild. Die wil ook liever bij zijn gezin zijn. Maar toch: je weet pas echt waarvoor je kunt leven als je iets hebt gevonden waar je desnoods voor wil sterven. Dat vond ik heel indrukwekkend. Ja.

Boogerd: We hebben ook vragen binnengekregen. Dat is altijd mooi. Een vraag van Gijs: Joris, heb je zelf ooit overwogen om de politiek in te gaan? Bijvoorbeeld met een eigen partij of als politicus? Jouw inzichten in de samenleving en het systeem — lijkt me heel interessant, zegt hij.

Luyendijk: Ja, dat wordt mij vaker gevraagd. En ik denk dat dat teruggaat op het feit dat wij onze politici geen autobiografieën laten schrijven. Als enige land in Europa schrijven onze politici gewoon geen autobiografieën. Waardoor wij eigenlijk geen idee hebben wat politici doen. En dus denken mensen: wat politici doen is wat wij ze zien doen in de media. En dat is proberen goed over te komen. Ja, ja. En dan denken ze: "Oh, die jongen komt goed over. Die moet de politiek in." Want dat doen ze in de politiek. Maar dat doen ze niet in de politiek. Dat doen ze erbij.

Wat je daar doet is dat je een compromis vindt dat alle betrokkenen overeind kunnen houden, ook bij tegenwind. Dat is iets waar ik niet echt goed in ben.

Paas: En het moet ook staatsrechtelijk zuiver zijn en juridisch heel goed doordacht.

Luyendijk: Ja, dat is natuurlijk ideaal. Maar dat als het zo makkelijk is, lost het zichzelf wel op. Het is juist wanneer je eigenlijk hè, wat Lodewijk Asscher zegt: ieder compromis is vies. Want als het een compromis is, is het per definitie vies, anders was het geen compromis.

Ja. En dus ik denk: als je doet aan meningsvorming zoals hier, dan zit je in een andere ring. Het is ook: iedereen denkt dat politici in de media willen, want die denken: daar wordt het allemaal bepaald. De mensen in de media denken: ik moet in de politiek, want dan gebeurt er tenminste iets. We denken altijd dat ergens anders meer handelingsruimte zit dan bij onszelf. En vervolgens gebruiken we zelden onze eigen handelingsruimte.

Boogerd: Je kan natuurlijk ook denken: ik ben misschien niet het meest voor de hand liggende type, daarom moet ik het juist doen. Want dan kan ik ook...

Luyendijk: Ja, maar dan ga ik daar helemaal niet effectief zijn. Vanwege de compromissen. Ja, want dan krijg je een aantal belanghebbenden samen, en dan moet je een manier vinden zodat ze allemaal verder kunnen. Ja, dat is ook helemaal niet waar ik goed in ben.

Paas: Ik ben het heel erg met je eens, want je zegt dat we allemaal in zekere zin politiek doen in een democratie. Ja, want een democratie draait om een publiek debat. Elke bijdrage die we doen, positief of negatief, heeft daar enige invloed op. Als jij niks anders doet in je leven dan constant verspreiden dat niemand deugt, iedereen liegt en het allemaal zakkenvullers zijn in Den Haag, dan is dat ook politiek bedrijven.

Luyendijk: Ja, en dat is het glorieuze van democratie dat we zo'n rol mogen spelen. Maar als jij thuis cynisch gaat lopen doen over politici, moet je je er niet over verbazen dat je kinderen extreem rechts worden.

Ja, want als je gewoon cynisch doet... Kijk, dat is het model ook van GeenStijl. Die zeggen: wij zijn als enige eerlijk over ons cynisme. Dat is de hele pitch van extreemrechts. En dus als jij meegaat met cynisme, bevestig je hun verhaal.

Paas: En uiteindelijk zijn de zwakken daar het slachtoffer van. Want de rijken kunnen zich prima redden in een wereld met leugens, waar iedereen liegt.

Boogerd: Stefan, een vraag voor jou. Dit is een klassieke die vaak langskomt en dan denk ik: moet ik hem nou stellen? Want het is altijd een beetje een aparte vraag, maar je hebt er ook nog een verbazingwekkend goed antwoord op. Namelijk — je legt de lat meteen wel hoog: een vraag van Matthijs. Wat vindt Augustinus van Trump en de oorlog in Iran?

Paas: Ja, echt een ongelooflijke vraag. Een vraag die ik heel vaak krijg. De Augustinianen zeggen natuurlijk dat koninkrijken zonder rechtvaardigheid niks anders zijn dan grote roversbenden. Ja. En dat is wat je heel duidelijk ziet, zowel in Rusland als in toenemende mate in Amerika. Met roversbende bedoel ik dan simpelweg ook een top die zichzelf op schandalige manieren verrijkt, geld naar zichzelf toeschuift.

En Trump is daarvoor bij uitstek het voorbeeld. Een man die vanuit de reality-tv-wereld de politiek is ingerommeld en de hele wereld behandelt als zijn eigen fantasiedomein. Maar één ding heel goed snapt, en dat is geld. En dat is ook de manier waarop hij denkt. Dus hij heeft zich op allerlei manieren en zijn familie verrijkt. En ik kan daarbij het voorbeeld nemen aan Poetin, bij wie dat allemaal nog schandaliger is en die nog meer grip op de staat heeft. Dus ja. Roversbenden. Ja.

Denk ik dat Augustinus zou zeggen, en duidelijk. ...Iran. De Perzen waren er nog wel, denk ik, in de tijd van Augustinus. Ja, precies. Wat lastig. Nee, de Iraanse revolutie is van 1979. Augustinus is in 430 overleden. Dus dat scheelt best wel wat tijd. Ja, het scheelt. Ja, heeft hij net gemist.

Boogerd: Dit is ook een leuke vraag van Michiel. Nog een beetje aan het einde van de avond mooie toekomstvisioenen schetsen. Namelijk: Joris, hoe ziet Europa er over 20 jaar uit? Hij schrijft er wel bij: zowel in een zeer zwart scenario als in een zeer positief scenario. Kun je daar eens mee aan de slag? Welke kant kan het opgaan?

Luyendijk: Ja, en ik denk als wij het continent worden waar de vrijheid van man en vrouw gehandhaafd blijft, dan hebben we ook een fenomenaal concurrentievoordeel ten opzichte van Amerika. Hetzelfde met discriminatie van LHBTI: in de strijd om talent, omdat je meer mensen aantrekt. Ja. Ik denk: als jij ontzettend goed bent in theoretische natuurkunde en je groeit op in

Pakistan, dan wil je daar niet blijven. En als jij heel goed bent in theoretische natuurkunde, dan kun je ook goed denken, en dan denk je ook: ik wil niet dat mijn dochter als minderwaardig wordt behandeld. Nou, dan moet je dus niet meer in Amerika zijn. En dus dat ja, dat zit in Europa toch wel diep verankerd. Al is het ook heel zorgwekkend hoe bepaalde partijen al aan het rommelen zijn aan allerlei vormen van gelijkheid.

De grote man van Reform, Nigel Farage, wil echt gewoon alles helemaal terug naar 1900 wat betreft vrouwenrechten, en die mensen om hem heen. Peter Thiel heeft het ook gezegd. Dus maar en ja, als we gewoon doen wat technisch al mogelijk is en eigenlijk alleen maar pijn, offers tijdelijk en echt een duurzame economie creëren, ja, wordt dat leven gewoon veel prettiger: als de lucht schoon is en het water schoon is en die vieze auto's van de weg zijn enzovoort en al dat soort dingen.

En voor de rest zou het fantastisch zijn als we de voordelen van AI en technologie kunnen gaan gebruiken zonder dat afschuwelijke Amerikaanse kapitalistische model eronder. Het Amerikaans kapitalisme is ook echt veranderd ten opzichte van de jaren zeventig, toen IBM ook mensen aannam voor het leven. Het is echt een ander systeem.

Boogerd: Jij schetst eigenlijk dat Europa schoner kan zijn, eerlijker, gelijkwaardiger.

Luyendijk: Ja, we zijn al heel lang het beste continent op aarde om op te wonen. En om dat hetzelfde te laten blijven, moet er wel veel gaan veranderen, maar dat kunnen we ook gewoon...

Boogerd: Joris Luyendijk, dames en heren,

[Applaus]

en natuurlijk de enige echte Stefan Paas.

[Applaus]

Boogerd: En ook dank voor het kijken en luisteren naar deze ongelooflijke podcast. En Deo Volente, zeg ik er dan graag bij, zijn we er volgende week weer. Dag.